

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

**ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA
TERMINALNIH ILI ZAKLJUČNIH SEGMENTA
IZNAJMLJENIH LINIJA- VELEPRODAJNI NIVO**

Podgorica, novembar 2010. godine

SADRŽAJ

Rezime.....	4
1. Uvod.....	7
1.1. Regulatorni okvir.....	7
1.2. Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija	8
1.3. Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije.....	9
1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta	10
2. Definisanje veleprodajnog tržišta terminalni segmenti iznajmljenih linija	12
2.1. Opis postupka definisanja tržišta.....	12
2.2 Definicija i karakteristike usluge iznajmljenih linija.....	13
2.3. Tržište usluge iznajmljenih linija	14
2.4. Definicija maloprodajnog tržišta.....	16
2.4.1. Da li iznajmljene linije različitih kapaciteta pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?.....	18
2.4.2. Da li su kapaciteti koji pružaju usluge prenosa podataka supstitut tradicionalnoj usluzi iznajmljenih linija?.....	21
2.4.3. Da li nacionalne i međunarodne iznajmljene linije pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?.....	23
2.5. Definicija tržišta veleprodaje	24
2.5.1. Da li iznajmljene linije i djelovi iznajmljenih linija predstavljaju supstitutivne usluge?.....	25
2.5.2. Da li terminalni i trunk segmenti iznajmljenih linija pripadaju istom tržištu?	27
2.5.3. Gdje se nalazi odgovarajuća granica između tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija i tržišta trunk segmenata iznajmljenih linija?.....	28
2.5.4 Postoji li dalja segmentacija unutar tržišta terminalnih segmenata prema kapacitetu iznajmljenih linija?	29
2.6. Tržište zaključnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou.....	30
2.7. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji.....	30
3. Analiza konkurencije na tržištu terminalnog segmenta iznajmljenih linija veleprodajni nivo	31
3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta.....	31
3.2. Tržišno učešće operatora na tržištu terminalnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo	32

3.2.1.Tržišni udio operatora po broju terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou	33
3.2.2.Tržišni udio operatora po ukupnom kapacitetu terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou	34
3.3.Ekonomija obima i širine	35
3.4.Stepen vertikalne integracije	36
3.5.Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti	36
3.6.Kompenzaciona kupovna moć	37
3.7. Zaključak analize tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo	37
4. Prepreke razvoju konkurencije	38
4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije	39
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	39
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage.....	42
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu	42
4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva	44
4.2 Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije ..	44
4.3.Prepreke razvoju konkurencije na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo	45
4.3.1.Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	45
5.Određivanje obaveza operatoru sa značajnom tržišnom snagom.....	49
5.1. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.....	50
5.2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost	53
5.3. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti	55
5.4. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija.....	57
5.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva	59
6.Dodatak – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije	62

Rezime

Regulatorni okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije a sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“), i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „Specifične Direktive“) i to: Direktiva o pristupu, Direktiva o odobrenju, Direktiva o univerzalnom servisu i Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama.

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, propisanim članom 42. Zakona o elektronskim komunikacijama, naročito vodila računa o primjeni Smjernica Evropske Komisije za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, kao i primjeni Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima koja podliježu *ex ante* regulaciji.

Zakonom o elektronskim komunikacijama („Sl.list Crne Gore“, broj 50/2008) u članu 8. utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za spriječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu («Sl.list Crne Gore,» broj.29/09). Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište.

Tržište terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo, koje je predmet ove analize je obuhvaćeno Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, što znači da je predmet *ex ante* regulacije.

Osnovni koraci u postupku analize relevantnog tržišta su:

- I Definicija relevantnog tržišta usluga na tržištu elektronskih komunikacija,
- II Analiza relevantnog tržišta, odnosno utvrđivanje da li je na tržištu prisutna efikasna konkurencija ili postoji operator koji posjeduje značajnu tržišnu snagu,

III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza.

I Definicija relevantnog tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta

Relevantno tržište usluga čine oni proizvodi, odnosno usluge, koji su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno zamjenjivi zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Na bazi sprovedenog postupka definicije Agencija je zaključila da se ovo relevantno tržište sastoji se od sledećih kategorija usluga:

- svi terminalni segmenti iznajmljenih linija bez obzira na kapacitet,
- djelovi iznajmljenih linija,
- interkonekcion linkovi i
- pristupne Ethernet linije bez obzira na kapacitet.

Takođe, Agencija je odredila da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedenih usluga u opsegu nacionalno, s obzirom da su identični preovlađujući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore.

II Analiza relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja V koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije iz Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija je postupak analize relevantnih tržišta sprovodila u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procjene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu, Agencija je uzela u obzir neke od kriterijuma sadržanih u članu 40. Zakona, a koji su od najveće važnosti kod analize ovog relevantnog tržišta.

Nakon sprovedene analize relevantnog tržišta Agencija je konstatovala da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, operator sa značajnom tržišnom snagom na Tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo.

III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija ocjenjuje da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje su, takođe, konstatovane ovim dokumentom.

Agencija predlaže da se Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza obezbeđivanja preglednosti;
2. Obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

Shodno članu 43 stav 6 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je zatražila mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije o načinu na koji je Agencija odredila relevantno tržište, utvrdila operatora sa značajnom tržišnom snagom i odredila opseg regulatornih mjera na relevantnom tržištu, a koje je sastavni dio ovog dokumenta.

1. Uvod

1.1. Regulatorni okvir

Postojeći regulatorni okvir Evropske unije iz 2002.godine rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir EU danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koji nisu članice Evropske unije, među kojima je i Crna Gora. Regulatorni okvir je u skladu sa tendencijom konvergencije i obuhvata sve mreže i usluge elektronskih komunikacija. Sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“)¹, i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „Specifične Direktive“) i to:

- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciju elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („Direktiva o pristupu“)²;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („Direktiva o odobrenju“)³;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („Direktiva o univerzalnom servisu“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama“)⁵

Evropska komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela o definisanju i analizi relevantnih tržišta⁶, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize

1 Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002)

2 Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002)

3 Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002)

4 Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002)

5 Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002)

6 Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002)

tržišta osigurava se da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Želeći da identifikuje tržišta proizvoda i usluga u kojima se može opravdati regulacija *ex ante*, Evropska komisija je, saglasno članu 15. Okvirne Direktive usvojila:

- Preporuku (2003/311/EC)⁷ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji i
- Revidiranu Preporuku(2007/879/EC)⁸ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 7 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji .

Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima mogu biti predmet regulacije, ali nakon sprovođenja testa tri kriterijuma, koji se odnosi na utvrđivanje:

- prisustva snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- ocjene realnosti većeg stepena konkurentnosti određenog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
- ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje antikonkurentne prakse i strukturnih poremećaja na konkretnom tržištu elektronskih komunikacija.

1.2. Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija

U cilju obezbjeđenja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija prema Zakon o elektronskim komunikacijama (Sl.list Crne Gore, broj 50/2008) u Poglavlju V (članovi 40-51) definisan je postupak analize tržišta usluga elektronskih komunikacija, određivanja i analize relevantnih tržišta, određivanje operatora sa značajnom snagom i nalažanje obaveza, kao i skup obaveza koje se mogu naložiti operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

⁷ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003.

⁸ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

Zakonom o elektronskim komunikacijama u članu 8 , između ostalog, utvrđena je nadležnost Agencije za elektronske komunikacija i poštansku djelatnost (Agencija) da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za sprječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Agencija je, saglasno članu 41 Zakona, utvrdila predlog teksta Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, koji je bio predmet javnih konsultacija.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po sprovedenom postupku javne rasprave i pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu. Odlukom su određeni teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište i relevantna tržišta usluga:

- (1) Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica- maloprodajni nivo;
- (2) Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (3) Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (4) Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) - veleprodajni nivo;
- (5) Tržište širokopojasnog pristupa -veleprodajni nivo ;
- (6) Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbijedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet - veleprodajni nivo;
- (7) Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Tržište terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija, koje je predmet ove analize, dio je važeće Preporuke, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena sva tri kriterijuma, te da je podložno ex ante regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

1.3. Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 41 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 42. Zakona Agencija sprovodi analizu tržišta u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije ili samostalno, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije potpisale su Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije⁹) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Agencija je odredila sedam relevantnih tržišta, saglasno Revidiranoj Preporuci Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2007.godine.

- Agencija je dana 18.02.2009.godine inicirala javne konsultacije, saglasno članu 41 Zakona, povodom Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu. Rok za dostavljanje primjedbi i sugestija je bio 1 mjesec dana. Pregled komentara, sugestija i primjedbi na tekst Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu koji je bio predmet javnih konsultacija u periodu 16.02.-18.03.2009.godine je dostupan na web site-u Agencije;
- Savjet Agencije je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, dana 03.04.2009.godine usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu (Sl.list Crne Gore, br.29/09);
- Radna grupa za analizu tržišta je pristupila kreiranju upitnika i to: upitnika za fiksne mreže, upitnika za mobilne mreže, upitnika za

⁹ Directive 2002/21/EC of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive)

- širokopojasni pristup i upitnika za podacima Radio difuznog centra. Upitnicima su specificirani statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od posljednje tri godine (na polugodišnoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta. Agencija je dana 08.04.2009.godine uputila operatorima Predloge specificiranih upitnika, sa rokom od 7 dana za dostavljanje primjedbi, sugestija i zahtjeva za dodatnim pojašnjenjima. Ovaj rok je, u naknadnoj komunikaciji sa operatorima produžen 7 dana;
- Dana 28.04.2009. godine potpisan je Sporazum o saradnji Agencije za elektronske komunikacije i Uprave za zaštitu konkurencije;
 - Agencija je dostavila dana 04.05.2009.godine. operatorima usaglašene forme Upitnika uz obavezu da se traženi podaci po Upitnicima dostave najkasnije u roku od 1 mjesec dana;
 - Radna grupa za analizu tržišta je u periodu 04.-05.06.2009.godine prisustvovala Seminaru o analizi relevantnih tržišta u skladu sa novom Preporukom Evropske komisije, koji se, u organizaciji TAIEX-a iz Evropske komisije, održavao u Podgorici.
 - Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na Sjednici od 03.07.2009.godine usvojio tekst Metodologije za sprovođenje postupka analize relevantnih tržišta koji je dostupan na web site-u Agencije.
 - U periodu 27.10. do 30.10. 2009.godine radna grupa za analizu tržišta je bila u radnoj posjeti regulatoru iz Slovenije.
 - U periodu od 01.12. do 03.12.2009.godine u radnoj posjeti Agenciji je boravio ekspert angažovan od strane TAIEX-a na završnoj provjeri urađenih dokumenata-analiza relevantnih tržišta i finalnoj verifikaciji projekta.

Pregled operatora i pružalaca usluga elektronskih komunikacija kojima su upućeni upitnici:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora	Tip Upitnika	Datum dostavljanja upitnika/upitnika sa dodatnim podacima
Crnogorski Telekom Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene	08.04.2009/12.10.2009.

		linije.	
Mtel Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
PTT Inženjering Podgorica	Mitra Bakića bb 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
MontSky Herceg Novi	Bulevar Save Kovačevića 123 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
Cabling d.o.o Budva	Mediteranska 8, 85310 Budva	Upitnik za fiksnu mrežu Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
T-Mobile Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
ProMonte Podgorica	Džordža Vašingtona 83 81 000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
Radio difuzni centar d.o.o. Podgorica	Cetinjski put bb, 81000 Podgorica	Upitnik za RDC Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu. Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
Dasto Montel d.o.o Cetinje	81250 Cetinje	Upitnik za iznajmljene linije.	12.10.2009

2. Definisane veleprodajnog tržišta terminalni segmenti iznajmljenih linija

2.1. Opis postupka definisanja tržišta

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Definicija relevantnih tržišta se može mijenjati i mijenja se sa promjenom osobina proizvoda i tržišta i mogućnostima zamjene kod ponude i potražnje.

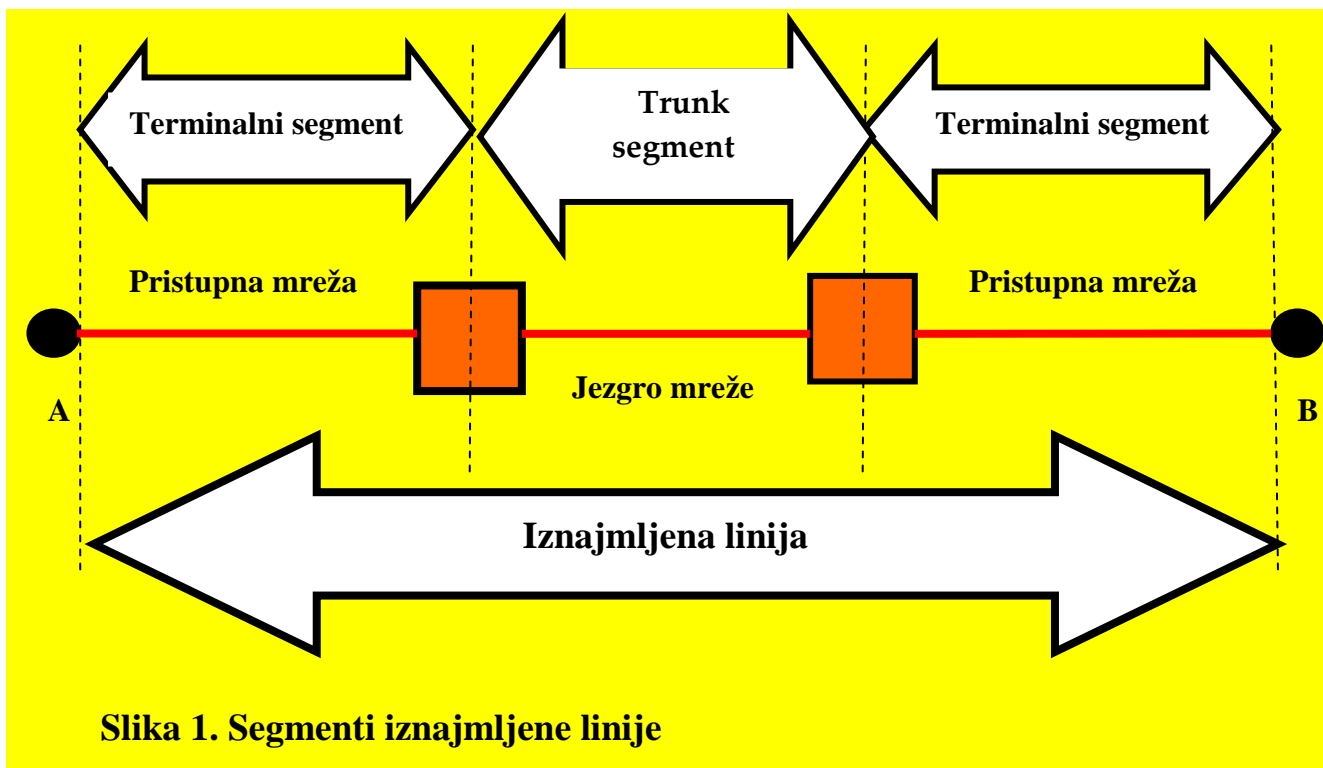
Kod analiza stepena supstitucije na strani tražnje utvrđuje se asortiman usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Kod supstitucije na strani ponude vrši se analiza može li potencijalni pružalac telekomunikacionih servisa brzo i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste.

U svrhu definisanja tržišta koristi se tehnika Hipotetičkog monopolističkog testa koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Relevantno geografsko tržište predstavlja područje na kome su određeni pružaoci elektronskih komunikacionih usluga uključeni u ponudu i tražnju za uslugama, a gdje su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja.

2.2 Definicija i karakteristike usluge iznajmljenih linija

Iznajmljena linija označava pružanje usluge prenosnog kapaciteta između dvije terminalne tačke mreže (**eng. Network Termination Point**) i ne uključuju funkcije komutacije ili rutiranja koje korisnik može kontrolisati kao dio iznajmljene linije. Iznajmljena linija se sastoji od terminalnih segmenata (**eng. Terminating Segment**) i trunk segmenta (**eng. National Trunk Segment**). Terminalni dio iznajmljene linije povezuje lokaciju operatora (ili njegove opreme) sa lokacijom krajnjeg korisnika. Trunk segment je kapacitet u prenosnom sistemu jezgra mreže (*Core Network*) operatora.

Slika 1. Segmenti iznajmljene linije

Osnovni parametri iznajmljene linije su: širina propusnog opsega (kapacitet), geografska lokacija terminalnih tačaka i dužina iznajmljene linije. Glavni zahtjev kod pružanja usluge iznajmljene linije je da zahtijevani propusni opseg prenosnog kapaciteta bude simetričan i kontinuirano obezbijeđen korisniku usluge. Dužina iznajmljene linije je radijalno (vazdušno) rastojanje između terminalnih tačaka. Usluga iznajmljenih linija se obezbijuje povezivanja terminalnih tačaka, odnosno dvije lokacije korisnika sa odgovarajućim kapacitetom.

2.3. Tržište usluge iznajmljenih linija

Tržište iznajmljenih linija je jedno od osnovnih tržišta elektronskih komunikacija, koje operatorima omogućava da preko osnovne prenosne infrastrukture pružaju svoje elektronske komunikacione usluge, a poslovnim korisnicima da povežu svoje filijale međusobno ili sa okruženjem.

Dugi niz godina uslugu iznajmljenih linija u Crnoj Gori pružao je isključivo Crnogorski Telekom AD Podgorica odnosno njegovi pravni prethodnici Telekom Crne Gore i JP PTT Crne Gore. Tek u nekoliko posljednjih godina iznajmljene linije korisnici mogu zakupiti i kod drugih operatora. Prema evidenciji Agencije za

elektronske komunikacije i poštansku djelatnost za pružanje usluge iznajmljenih linija registrovani su operatori (prema abecednom redu):

Operator	Adresa sjedišta operatora
Cabling doo Budva	Mediteranska 8 , 85310 Budva
Crnogorski Telekom AD Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica
Dasto Montel doo Cetinje	81250 Cetinje
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica
Mtel doo Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica
Radio-difuzni centar doo Podgrica	Cetinjski put bb, 81000 Podgorica

Međutim još uvijek nijesu svi operatori počeli sa pružanjem usluga iznajmljenih linija i trenutno korisnici mogu iznajmljenu liniju zakupiti kod:

Operator	Adresa sjedišta operatora
Crnogorski Telekom AD Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica
Mtel doo Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica
Radio- difuzni centar doo Podgrica	Cetinjski put bb, 81000 Podgorica

Za pružanje usluge iznajmljenih linija koriste se mreže bazirane na kablovima sa metalnim paricama, kablovima sa optičkim vlaknima i bežične mreže. Pri tome jedino su mreže bazirane na različitim vrstama kablova sposobne da omoguće pružanje usluge iznajmljenih linija većih kapaciteta za veći broj korisnika. Bežične mreže ne mogu odgovoriti ovim zahtjevima zbog relativno skromnih kapaciteta i ograničenosti radio-frekvencijskog spektra. Crnogorski Telekom AD Podgorica za pružanje usluge iznajmljenih linija uglavnom koristi transportne mreže bazirane na različitim vrstama kablova, dok ostali operatori iznajmljene linije pružaju posredstvom bežičnih mreža.

Iznajmljene linije koje se pružaju u Crnoj Gori su kapaciteta od 64 kbit/s do 155 Mb/s. Iznajmljene linije se uglavnom pružaju po sistemu „od kraja do kraja“. Na tom principu su određene i cijene iznajmljenih linija koje se sastoje od cijene zasnivanja (instalacione takse) i cijene mjesečnog zakupa iznajmljene linije. Crnogorski Telekom daje cijene za mjesne iznajmljene linije (u oblasti jedne telefonske centrale, oblast između dvije telefonske centrale i oblast između tri i više telefonskih centrala), za međumjesne iznajmljene linije (između susjednih opština i unutar Crne Gore) i za međunarodne iznajmljene linije. Cijene Mnnews-a formirane su na osnovu kapaciteta iznajmljene linije bez obzira na dužinu. Cijene Mtela su takođe formirane su na osnovu kapaciteta iznajmljene linije bez obzira na odstojanje od upravne zgrade Mtela do lokacije korisnika koja je najdalje u graničnim opštinama Crne Gore. Cijene RDC-a su date po

kapacitetima i broju radio-relejnih veza koje su uključene u realizaciju iznajmljene linije. Moglo bi se reći da su operatori cijene formirali u odnosu na širinu propusnog opsega iznajmljenih linija i konfiguraciju svojih mreža. Ni jedan operator koji pruža uslugu iznajmljenih linija u Crnoj Gori cijenu iznajmljene linije nije odredio prema dužini iznajmljene linije koja je jedna od njenih osnovnih karakteristika.

U tržištu iznajmljenih linija postoje bar dva osnovna tipa tržišta koja treba razmatrati: tržište usluga koje se pružaju krajnjim korisnicima (tržište maloprodaje) i tržište inputa koji su neophodni operatorima da pružaju usluge i proizvode krajnjim korisnicima (tržište veleprodaje). U okviru ova dva tržišta mogu se praviti dalje distinkcije tržišta, što zavisi od osobina ponude i potražnje

Revidiranom Preporukom o relevantnim tržištima usluga Evropska komisija je naglasila da maloprodajno tržište iznajmljenih linija nije više podložno *ex ante* regulaciji, ali da će efekti regulacije na veleprodajnom nivou doprinijeti povećanju stepena konkurentnosti maloprodajnog tržišta. Evropska komisija smatra da nije neophodno da se proširuje broj kategorija u okviru maloprodajnog tržišta, s obzirom na pretpostavku da se regulatornom intervencijom na nivou veleprodaje može očekivati rješavanje pitanja neefikasne konkurencije na nivou maloprodaje.

2.4. Definicija maloprodajnog tržišta

Recital (7) Preporuke jasno ukazuje da je polazna tačka u postupku definisanja relevantnog veleprodajnog tržišta određivanje karakteristika i definisanje odgovarajućeg maloprodajnog tržišta u periodu koji se analizira, procjenom stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude.

Na maloprodajnom tržištu usluge iznajmljenih linija se pružaju krajnjim korisnicima, koji su pretežno poslovni korisnici, a kojima iste služe za povezivanje geografski distribuiranih filijala, povezivanje sa okruženjem i prenos različitih vrsta signala.

Kod definisanja tržišta iznajmljenih linija Agencija nastavlja svoju analizu ocjenom objektivnih i funkcionalnih karakteristika koje kupci (krajnji korisnici ili drugi operatori) očekuju kad zahtijevaju uslugu iznajmljene linije. Agencija razlikuje sledeće funkcionalne karakteristike iznajmljene linije:

- obezbjeđuje povezanost krajnjih terminalnih tačaka mreže (lokacija korisnika);
- ne uključuje funkciju komutacija ili rutiranja na zahtjev koje bi bile kontrolisane od strane krajnjeg korisnika.
- obezbjeđuje transparentan i simetričan prenosni kapacitet;
- omogućava zahtijevani stepen raspoloživosti kapaciteta.

Usluge, odnosno proizvodi koji ne ispoljavaju navedene karakteristike ne mogu biti bliski supstituti „tradicionalnim“ iznajmljenim linijama, i kao takvi bi izazivali manji konkurentski pritisak na strani tražnje na relevantnom tržištu. Usluge, odnosno proizvodi sa gore navedenim karakteristikama koje se ne mogu podvesti pod terminom tradicionalnih iznajmljenih linija mogu se smatrati bliskim ili čak savršenim supstitutivnim uslugama i mogu pripadati istom tržištu. Međutim sposobnost supstitucije može biti umanjena zbog znatnih trškova prelaska kod drugog ponuđača ili na korišćenje druge usluge. Korisnik koji je investirao u opremu za korišćenje jedne vrste usluga često neće biti spreman da preuzme dodatne troškove u cilju prelaska na supstitutivnu uslugu. Česti su i slučajevi da su korisnici vezani za postojeće usluge dugoročnim ugovorima ili visokim troškovima terminalne opreme. Tako da, u slučaju kada su korisnici prilikom prelaska sa korišćenja jedne usluge na korišćenje druge supstitutivne usluge suočeni sa visokim troškovima prelaska, te usluge neće biti uključene na isto tržište.

U svojoj Preporuci Evropska komisija sugerise da relevantno tržište iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou treba da uključi minimalni set iznajmljenih linija. *Eksplanatorni memorandum*¹⁰, u svojoj diskusiji identifikuje „minimalni set“ iznajmljenih linija kao „posebno relevantno tržište na nivou maloprodaje. Maloprodajno tržište minimalnog seta iznajmljenih linija se odnosi na definisan opseg usluga na tržištu iznajmljenih linija. Opseg je definisan prema tipu (analogna, digitalna), prema specifičnostima namjene (prenos govora, prenos podataka, nestruktuirani i strukturirani prenos itd.), kao i prema kapacitetu iznajmljene linije.

Članom 51 Zakona o elektronskim komunikacijama je, takođe, predviđeno da Ministarstvo propisuje uslove i način korišćenja minimalnog seta zakupljenih

¹⁰ EXPLANATORY NOTE- Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

linija i dvogodišnje preispituje njihov opseg, koji je potrebno obezbijediti korisnicima na cijeloj teritoriji Crne Gore, saglasno međunarodnoj metodologiji i praksi, tržišnim i razvojnim potrebama, tehnološkom razvitku i objektivnim mogućnostima operatora. Pravilnik o uslovima i načinu korišćenja minimalnog seta zakupljenih linija (Sl.list Crne Gore, broj 70/2009) precizira minimalni set zakupljenih linija kao set digitalnih zakupljenih linija (64 kbit/s; 2048 kbit/s, nestruktuirani; 2048 kbit/s, struktuirani i 34 Mb/s).

Agencija je u tržište iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou uključila i iznajmljene linije koje imaju kapacitete između onih identifikovanih minimalnim setom iznajmljenih linija (kapacitete $n \times 64$ kbit/s i $n \times 2$ Mbit/s), kao i kapacitete 140 i 155 Mb/s. Kapaciteti iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou koji se trenutno nude u Crnoj Gori su: 64 kbit/s; $n \times 64$ kbit/s (128 kbit/s; 256 kbit/s; 512 kbit/s i 1024 kbit/s); 2 Mbit/s; $n \times 2$ Mbit/s; 34 Mb/s i 140/155 Mb/s. Navedeni kapaciteti podrazumijevaju, između ostalog, iznajmljene linije usaglašениh tehničkih karakteristika.

Opseg maloprodajnog tržišta iznajmljenih linija se bazira na analizi stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude različitih usluga, odnosno proizvoda koji potencijalno mogu biti supstitut iznajmljenoj liniji. Osnovni elementi koji se razmatraju kod analize stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude su: kapacitet iznajmljene linije, dužina iznajmljene, lokacije krajnjih tačaka, funkcionalne karakteristike i cijena. Takođe, veoma su važne kvalitativne karakteristike, jer u nekim slučajevima postoje još uvijek razlike koje se tiču kvaliteta usluge prenosa govora i usluge prenosa podataka.

U daljem postupku definisanja tržišta Agencija razmatra slijedeća pitanja:

- Da li iznajmljene linije različitih kapaciteta pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?
- Da li su kapaciteti koji pružaju usluge prenosa podataka supstitut tradicionalnoj usluzi iznajmljenih linija?
- Da li nacionalne i međunarodne iznajmljene linije pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?

2.4.1. Da li iznajmljene linije različitih kapaciteta pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?

S obzirom da su iznajmljene linije dostupne u širokom rasponu kapaciteta Agencija je, za potrebe definisanja relevantnog tržišta, razmatrala stepen supstitutivnosti iznajmljenih linija različitog kapaciteta.

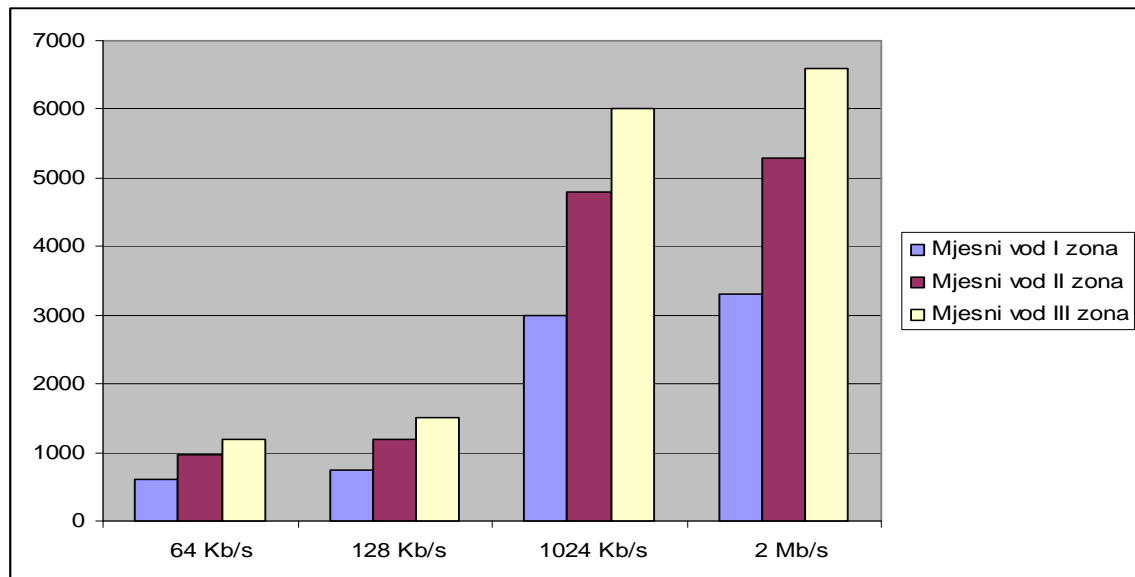
2.4.1.1. Analiza stepena supstitutivnosti na strani tražnje

- o Funkcionalna supstitutivnost

Iznajmljene linije na nivou maloprodaje se obezbjeđuju kao dodijeljeni kapacitet shodno zahtjevima i potrebama krajnjih korisnika. Sa funkcionalnog aspekta, generalno je izvodljivo koristiti veći broj iznajmljenih linija manjeg kapaciteta kao supstitut iznajmljenoj liniji većeg kapaciteta. Iznajmljena linija većeg kapaciteta, takođe, zadovoljava zahtjeve iznajmljene linije manjeg kapaciteta.

- o Cjenovni aspekt

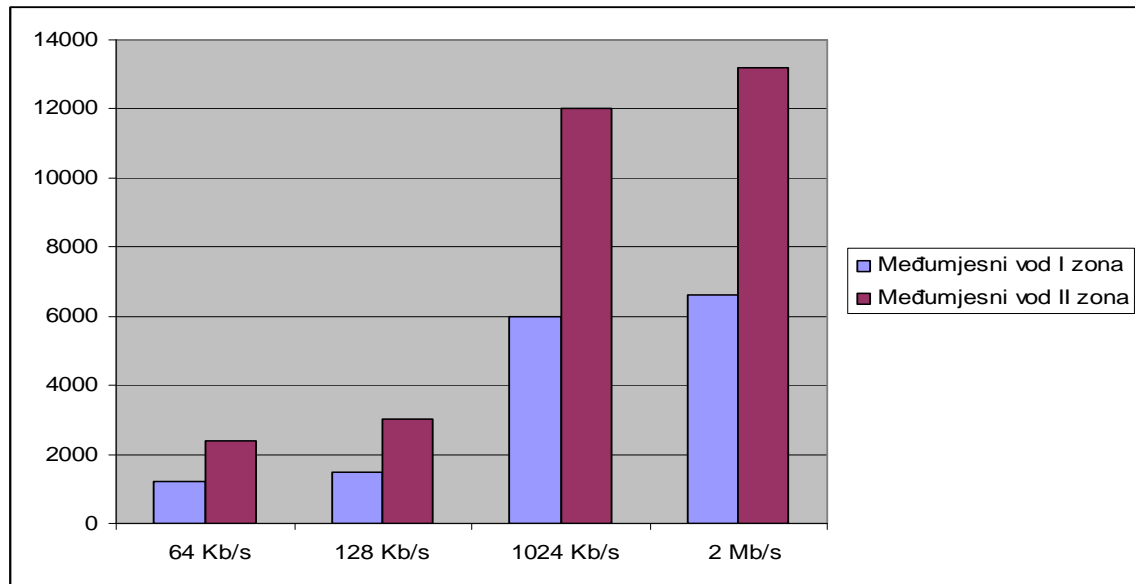
Hipotetički monopolistički test sagledava reakciju krajnjih korisnika i potencijalne konkurencije kao odgovor na malo, ali značajno i trajno povećanje cijena pružaoca usluga iznajmljenih linija.

Slika 2. Pregled cijena godišnjeg zakupa (u Eurima bez PDV-a) mjesnog voda po zonama i kapacitetima.

Agencija smatra da razlike u cijenama godišnjeg zakupa iznajmljenih linija različitih kapaciteta ukazuju da je malo vjerovatno da bi krajnji korisnici pribjegli zakupu konfiguracije od većeg broja iznajmljenih linija kapaciteta manjeg kapaciteta (na primjer dvije iznajmljene linije kapaciteta 1024 kbit/s) kao odgovor

na malo ali značajno i trajno povećanje cijene iznajmljene linije većeg kapaciteta (na primjer 2 Mbit/s).

Slika 3. Pregled cijena godišnjeg zakupa (u Eurima bez PDV-a) međumjesnog voda po zonama i kapacitetima

Međutim, efekat supstitucije je moguć u slučaju da hipotetički monopolista poveća cijene iznajmljenih linija određenog kapaciteta, kada se može očekivati orijentacija krajnjih korisnika ka iznajmljenim linijama slijedećeg većeg kapaciteta, a koji je proizvod iznajmljenih linija manjeg kapaciteta.

2.4.1.2. Analiza stepena supstitutivnosti na strani ponude

Kod procjene stepena supstitutivnosti iznajmljenih linija različitog kapaciteta na strani ponude Agencija je razmatrala da li bi potencijalni pružalac usluge iznajmljenih linija pribjegao pružanju istovjetne usluge u slučaju povećanja njene cijene od strane hipotetičkog monopoliste. Agencija ocjenjuje nerealnom mogućnost da potencijalni konkurent pristupi izgradnji pristupne infrastrukture u cilju pružanja usluge iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou, kao odgovor na malo, ali značajno i trajno povećanje cijena hipotetičkog monopoliste. Objašnjenje leži u veoma velikim troškovima obezbjeđenja lokalnog pristupa, a odnosi se na vrlo visoke troškove izgradnje pristupne i prenosne infrastrukture, koja se pored toga ne mogu realizovati u kratkom roku. Hipotetički monopolista

može odmah da reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

Agencija ocjenjuje da iznajmljene linije različitih kapaciteta pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu i da ne postoji potreba za daljom distinkcijom tržišta iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou, a to potvrđuje i mišljenje Evropske komisije koja smatra da nije neophodno da se identifikuju posebna tržišta za sve kategorije iznajmljenih linija.

2.4.2. Da li su kapaciteti koji pružaju usluge prenosa podataka supstitut tradicionalnoj usluzi iznajmljenih linija?

Preporuka Evropske komisije o relevantnim tržištima navodi kod definicije iznajmljene linije da je riječ o: „dodijeljenim konekcijama i kapacitetu“ i skreće pažnju na poštovanje principa tehnološke neutralnosti.

Agencija je identifikovala specifične usluge (upravljane usluge prenosa podataka): IP-VPNs, ADSL i Ethernet, koje omogućavaju zakup i dodjelu kapaciteta, a koje se trenutno nude u Crnoj Gori.

2.4.2.1. Analiza stepena supstitutivnosti na strani tražnje

U cilju sagladavanja supstitutivnosti na strani tražnje, Agencija pristupa identifikaciji usluga, odnosno proizvoda koji mogu da pružaju funkcionalno ekvivalente usluge usluzi tradicionalne iznajmljene linije, tj mogu biti bliski ili savršeni supstituti usluzi tradicionalnih iznajmljenih linija.

- **Funkcionalna supstitutivnost**

- **IP-VPN**

VPN (**eng. *Virtual Private Network***) je usluga koja korisnicima omogućava povezivanje geografski distribuiranih lokacija u cilju realizacije privatne mreže. Kod tehnoloških rješenja baziranih na Internet protokolu terminalna oprema korisnika je vezana za IP adresu koju definiše krajnji korisnik. Iz tog razloga IP linije mogu biti korišćene po principu u „od tačke do tačke“ aplikacijama ili u „od tačke do više tačaka“ aplikacijama. Usluga koje omogućava krajnjem korisniku prenos podataka i mogućnost izbora prijema podataka sa različitih destinacija tj. „od tačke do više tačaka“ ne predstavlja uslugu ekvivalentnih karakteristika tradicionalnoj iznajmljenoj liniji. Stoga, iako je veliki broj poslovnih korisnika u Crnoj Gori odlučio da realizuje svoje privatne mreže

korišćenjem VPN usluge, Agencija zaključuje da kapaciteti koji obezbjeđuju uslugu komutiranja na zahtjev i koji obezbjeđuju povezanost “od tačke ka više tačaka” ne predstavljaju usluge funkcionalno ekvivalentne tradicionalnim iznajmljenim linijama, odnosno VPN usluge ne predstavljaju potpuni supstitut uslugama iznajmljenih linija.

- **ADSL**

ADSL (**eng. *Asymmetric Digital Subscriber Line***) tehnologija omogućava da se pretplatnička linija po kablovima sa metalnim provodnicima, korišćenjem digitalne obrade signala, iskoristi za prenos signala koji zahtjevaju brzine prenosa do nekoliko Mb/s.

U Crnoj Gori ADSL je primarna tehnologija za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu. ADSL omogućava prenos podataka s većom brzinom u smjeru prema korisniku (**eng. *Downstream***), a manjom prema pružaocu usluge (**eng. *Upstream***). Odnosno kako i sam naziv kaže ADSL priključak je nesimetričnih kapaciteta u jednom i drugom smjeru, a simetričnost je jedna od osnovnih karakteristika iznajmljene linije. Ovo znači da iako tradicionalna iznajmljena linija može biti korišćena za pristup internetu, ADSL i tradicionalna iznajmljena linija imaju različite funkcionalne karakteristike koje ukazuju da se ne mogu smatrati supstitutivnim uslugama.

- **Ethernet**

Ethernet je najraširenija mrežna tehnologija, koja se zbog brzog tehnološkog razvoja, raširenosti i povoljnih cijena sve više pojavljuje kao standardna tehnologija za širokopojasne mreže. Ethernet linije su dostupne u kapacitetima od 10 Mbit/s ili 100 Mbit/s, 1 Gb/s i 10 Gb/s. U Crnoj Gori se Ethernet za sada nudi sa kapacitetom do 10 Mb/s. Ethernet, za razliku od tradicionalne iznajmljene linije, u osnovi ne omogućava konstantnu širinu propusnog opsega, pa su zato potrebna određena prilagođavanja između ponuđača i korisnika, ipak se to lako postiže ugradnjom dodatnih konvertora. Stoga, Ethernet tehnologija može biti konfigurisana na način da pruža ekvivalentno funkcionalnu uslugu usluzi tradicionalne iznajmljene linije velikog kapaciteta.

- **Cjenovni aspekt**

Primjena Hipotetičkog monopolističkog testa u ocjeni da li ovako širok raspon „upravljanih usluga prenosa podataka“ vrši ograničenje na potencijalno povećanje cijena minimalnog seta iznajmljenih linija je veoma otežano. Naime, cijene upravljanih usluga prenosa podataka se generalno utvrđuju na bazi brojnih i varijabilnih kriterijuma, kao što su nivo kvaliteta usluge i kapacitet. S druge strane, Agencija smatra da ethernet linkovi mogu predstavljat cjenovni pritisak na hipotetičkog monoplista na pružanju tradicionalnih iznajmljenih linija, jer bi konkurenti mogli jeftinijom ethernet tehnologijom pružati konkurentne usluge.

- *Analiza stepena supstitucije na strani ponude*

Agencija je razmatrala mogućnost da li bi se, u slučaju malog ali značajnog i trajnog povećanja cijene tradicionalne iznajmljene linije od strane hipotetičkog monopoliste, pružalac usluge upravljanog prenosa podataka u relativno kratkom roku i bez velikih investicionih ulaganja preorijentisao na pružanje usluge iznajmljenih linija. Alternativni operator koji pruža usluge upravljanog prenosa podataka bi bio u mogućnosti, da usled hipotetičkog povećanja cijene iznajmljenih linija, poveća stepen iskorišćenosti sopstvene mreže i zavisno od neophodnog nivoa investicija u novu mrežnu opremu, pristupi pružanju usluge iznajmljenih linija.

Kako Ethernet može da pruža ekvivalentno funkcionalnu uslugu usluzi tradicionalne iznajmljene linije Agencija je odlučila da ga uključi na jedinstveno maloprodajno tržište.

2.4.3. Da li nacionalne i međunarodne iznajmljene linije pripadaju jedinstvenom maloprodajnom tržištu?

- *Analiza stepena supstitutivnosti na strani tražnje*

Krajni korisnici međunarodnih iznajmljenih linija se neće preorijentisati na korišćenje nacionalnih (mjesnih ili međumjesnih) iznajmljenih linija, kao odgovor na malo ali značajno i trajno povećanje cijena međunarodnih iznajmljenih linija od strane hipotetičkog monopoliste. Stoga, Agencija zaključuje da ne postoji supstitutivnost na strani tražnje između usluge nacionalnih iznajmljenih linija, na jednoj strani i usluge međunarodnih iznajmljenih linija.

- *Analiza stepena supstitutivnosti na strani ponude*

Agencija je analizirala da li bi pružalac usluge međunarodnih iznajmljenih linija pristupio pružanju usluge mjesnih, odnosno međumjesnih iznajmljenih linija u slučaju malog, ali značajnog i trajnog povećanja njihovih cijena od strane hipotetičkog monopoliste. Agencija smatra da se takav preokret ne bi mogao odigrati ni dovoljno brzo ni ekonomično da bi predstavljao potencijalno ograničenje hipotetičkom monopolisti u pravcu povećanja cijena. Naime, pružaocu usluge međunarodnih iznajmljenih linija, u tom slučaju, predstojala bi dodatna ulaganja u kapacitete mreže. Analogno, pružalac usluge mjesnih, odnosno međumjesnih iznajmljenih linija ne bi bio u mogućnosti da se brzo i uz minimalne troškove preorijentiše na pružanje usluge međunarodnih iznajmljenih linija.

Agencija zaključuje da je tržište nacionalnih iznajmljenih linija odvojeno tržište od tržišta međunarodnih iznajmljenih linija.

2.5. Definicija tržišta veleprodaje

Nasuprot maloprodajnom tržištu iznajmljenih linija, gdje se usluge direktno pružaju krajnjim korisnicima, u veleprodajnom segmentu iznajmljene linije zakupljuju drugi operatori koji ih koriste za direktno ili indirektno pružanje svojih proizvoda i usluga krajnjim korisnicima. U stvari, najveći korisnici na veleprodajnom nivou su mobilni operatori, koji kupuju iznajmljene linije na nivou veleprodaje, koriste ih pretežno kao interkonekzione linkove, za povezivanje radio-baznih stanica i transport IP saobraćaja.

U *Eksplanatornom memorandumu* se navodi da Evropska komisija smatra da je moguće da se definišu tržišta maloprodaje i tržišta veleprodaje koja su u širokom smislu paralelna. Pružaoci usluge iznajmljenih linija na nivou veleprodaje mogu da ponude proizvode i usluge svom maloprodajnom segmentu ili drugim operatorima koji nude te usluge, odnosno proizvode krajnjim korisnicima.

Evropska komisija smatra da su terminalni segmenti iznajmljenih linija i trunk segmenti iznajmljenih linija osnovne usluge, odnosno proizvodi veleprodajnog tržišta iznajmljenih linija. Agencija smatra da su zaključni segmenti iznajmljenih linija i trunk segmenti iznajmljenih linija komplementarni proizvodi, a ne supstituti, jer se iznajmljene linije pružaju „s kraja na kraj“. Osim toga, Evropska komisija ima stav da određeni trunk segmenti iznajmljenih linija možda ne mogu biti ponuđeni od strane alternativnih pružalaca usluga, kao i da bi dalja

segmentacija prema kapacitetima mogla biti opravdana samo u slučaju specifičnih nacionalnih okolnosti.

Većina iznajmljenih linija na nivou veleprodaje u Crnoj Gori je obezbijeđena po principu „od kraja do kraja“. Međutim, ovim se ne dovodi u pitanje postojeća funkcionalna komplementarnost tržišta zaključnih segmenata iznajmljenih linija i tržišta trunk segmenata iznajmljenih linija.

Agencija će u daljem tekstu identifikovati opseg tržišta zaključnih segmenata iznajmljenih linija na nivou veleprodaje u Crnoj Gori, koje se koriste za direktno ili indirektno pružanje usluga krajnjim korisnicima. Postupak je veoma kompleksan u pogledu diferencijacije tržišta iznajmljenih linija na nivo veleprodaje i nivo maloprodaje. Ova teškoća proizilazi iz funkcionalnih sličnosti između iznajmljivanja koje vrše drugi operatori s jedne strane, i iznajmljivanja koje vrše veliki poslovni sistemi-krajnji korisnici za sopstvene potrebe s druge strane.

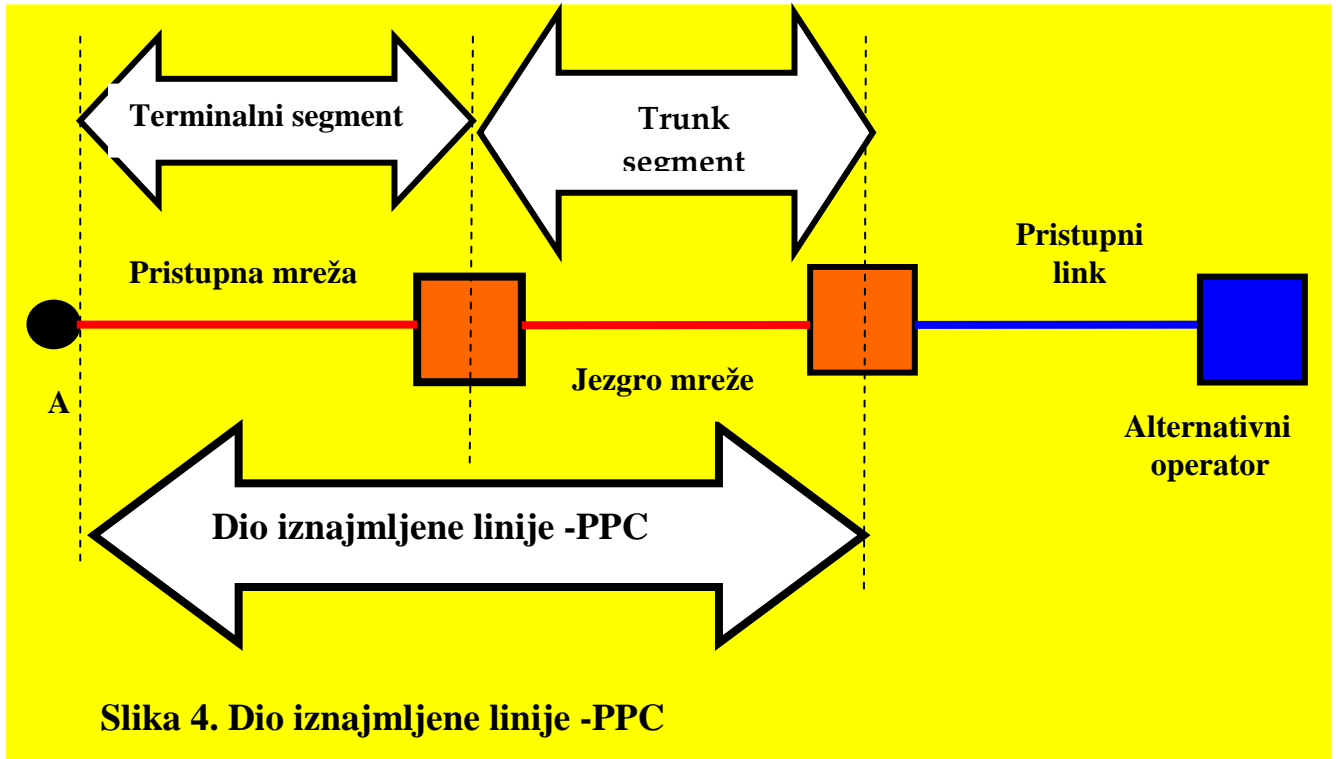
U postupku definisanja tržišta Agencija razmatra sledeća pitanja:

- Da li iznajmljene linije i djelovi iznajmljenih linija predstavljaju supstitutivne usluge?
- Da li terminalni i trunk segmenti iznajmljenih linija pripadaju istom tržištu?
- Gdje se nalazi odgovarajuća granica između tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija i tržišta trunk segmenata iznajmljenih linija?
- Postoji li dalja segmentacija unutar tržišta terminalnih segmenata prema kapacitetu iznajmljenih linija?

2.5.1. Da li iznajmljene linije i djelovi iznajmljenih linija predstavljaju supstitutivne usluge?

Djelovi iznajmljenih linija (*eng. Partial Private Circuit*) se mogu koristiti da obezbijede simetrični kapacitet između dvije terminalne tačke, od kojih je jedna preko interkonekcionog linka na lokaciji drugog operatora, a druga je na lokaciji korisnika. Tipično, djelovi iznajmljenih linija uključuju terminalne segmente i trunk segmente iznajmljenih linija sa koji se prosljeđuju na iznajmljenu liniju mrežnog operatora preko linka između mreža operatora (pristupni link). Linija krajnjeg korisnika koja je povezana na centralu operatora, nije direktno

ekvivalentna zaključnom segmentu iznajmljene linije, već može uključivati i neke elemente trunk segmenta iznajmljene linije.

Djelovi iznajmljenih linija mogu predstavljati komercijalniju alternativu iznajmljenim linijama u situaciji kada je operator uložio u sopstvenu infrastrukturu. Umjesto iznajmljivanja iznajmljene linije „od kraja do kraja“ od mrežnog operatera, operator može da iznajmi dio linije, a da za preostali kapacitet koristi sopstvenu infrastrukturu.

Djelovi iznajmljenih linija i iznajmljene linije zadovoljavaju funkcionalni aspekt definicije iznajmljene linije, tako da kod analize stepena supstitucije na strani tražnje oni predstavljaju funkcionalne ekvivalente..

- *Analiza stepena supstitucije na strani tražnje*

Djelovi iznajmljenih linija i iznajmljene linije na nivou veleprodaje pružaju ekvivalentnu funkcionalnost korisniku -drugom operatoru, odnosno obezbjeđuju simetričan kapacitet od tačke do tačke i oba proizvoda koriste većinu istih elemenata mreže. Međutim, način na koji se kapacitet nudi drugom operatoru značajno se razlikuje. Iznajmljena linija se pruža po principu „od kraja do kraja,

dok se kod dijela iznajmljene linije druga tačka iznajmljene linije povezuje na pristupnu tačku drugog operatora kao dio transportnog linka. Usluga korišćenja djelova iznajmljenih linija doprinosi većoj efikasnosti mreže drugog operatora, agregacijom većeg broja linija (djelova iznajmljenih linija ili interkonekcionih linkova) na jednom transportnom linku. Da bi iskoristili ovu efikasnost, operatori moraju da investiraju u mrežu, što se od njih ne bi zahtijevalo u slučaju korišćenja usluge iznajmljene linije na nivou veleprodaje.

Agencija ocjenjuje da operatori na nivou veleprodaje imaju interes i za iznajmljenim linijama i za djelovima iznajmljenih linija. Precizna kombinacija ova dva proizvoda zavisi od odnosa cijena ovih usluga, zbog čega će u slučaju da hipotetički monopolista poveća cijenu, ove dvije usluge biti međusobno konkurentne. Iz ovog razloga, Agencija smatra da sa aspekta tražnje iznajmljene linije i djelovi iznajmljenih linija čine jedinstveno tržište.

- *Analiza stepena supstitucije na strani ponude*

Agencija je mišljenja da bi sa aspekta ponude pružalac iznajmljenih linija tehnički mogao da pruža i djelove iznajmljenih linija, kao odgovor na povećanje cijene koje bi izvršio hipotetički monopolista-pružalac djelova iznajmljenih linija. Takođe, pružalac djelova iznajmljenih linija bi tehnički bio u stanju da izvrši preokret u svojoj ponudi, u relativno kratkom roku, kao odgovor na povećanje cijene usluge iznajmljene linije od strane hipotetičkog monopoliste. U suštini, za uslugu iznajmljenih linija i za uslugu djelova iznajmljenih linija koristi se ista tehnologija. Na osnovu ove analize, Agencija je mišljenja da, sa aspekta ponude, iznajmljene linije i djelovi iznajmljenih linija pripadaju jedinstvenom tržištu.

2.5.2. Da li terminalni i trunk segmenti iznajmljenih linija pripadaju istom tržištu?

Preporukom se definišu terminalni i trunk segmenti iznajmljenih linija kao dva odvojena tržišta i prepušta se regulatorima da utvrde gdje leži granica između pomenutih tržišta, shodno nacionalnim prilikama i topologiji mreže.

Inicijalna razmatranja Agencije o zaključnim i trunk segmentima iznajmljenih linija ukazuju na postojanje jedinstvenog tržišta iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou. Naime, usluge iznajmljenih linija koje se trenutno nude na tržištu Crne Gore pružaju se po principu "od tačke do tačke" (bez obira da li su

u pitanju iznajmljene linije ili djelovi iznajmljenih linija). Trenutno nije moguće odvojeno kupiti ni zaključni ni trunk segment iznajmljenih linija.

Kada su u pitanju zaključni i trunk segment iznajmljenih linija sa aspekta tražnje riječ je o komplementarnim, a ne o supstitutivnim uslugama, s obzirom da se odnose na pružanje usluge iznajmljivanja kapaciteta duž raznih dijelova mreže.

Međutim, sa aspekta ponude, hipotetički monopolista-postojeći pružalac usluge trunk (ili zaključnih) segmenata iznajmljenih linija ne bi bio u poziciji da odgovori na povećanje cijene veleprodajne usluge zaključnih (ili trunk) segmenata iznajmljenih linija, imajući u vidu značajne investicije u izgradnju neophodne infrastrukture, kao i značajan nivo tzv. nepovratnih troškova.

Na osnovu navedenog Agencija konstatuje da su tržište terminalnih segmenata i tržište trunk segmenata iznajmljenih linija dva odvojena tržišta. Tržište zaključnih segmenata iznajmljenih linija, bez obzira gdje bi se povukla precizna granica, pripada lokalnoj pristupnoj infrastrukturi. Prisutne su veoma snažne barijere uvođenju konkurencije u segmentu lokalne pristupne infrastrukture, koje su uslovljene značajnim nepovratnim troškovima i prednostima ekonomije obima i ekonomije širine. U takvoj situaciji, konkurencija u pogledu infrastrukture vjerovatno neće, u narednom periodu, dostići neki značajniji stepen razvoja na tržištu zaključnih segmenata iznajmljenih linija.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude i tražnje ukazuje na to da tržište zaključnih segmenata i tržište trunk segmenata iznajmljenih linija ne spadaju u isto relevantno tržište usluga.

2.5.3. Gdje se nalazi odgovarajuća granica između tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija i tržišta trunk segmenata iznajmljenih linija?

Kao što je već istaknuto, tržište zaključnih segmenata iznajmljenih linija pripada lokalnoj pristupnoj infrastrukturi koju nije jednostavno udvostručiti od strane potencijalne konkurencije. Tržište trunk segmenata iznajmljenih linija ima, međutim, niže barijere za uvođenje konkurencije. Što je definicija trunk segmenata iznajmljenih linija šira, tj. što se granica prema lokaciji krajnjeg korisnika dalje pomijera, postaje sve teže izvodljiva solucija ponovne izgradnje infrastrukture, s ciljem povećanja nivoa konkurentnosti tržišta. Agencija smatra da, tokom vremenskog perioda na koji se odnosi ova analiza, nije vjerovatno da tržište trunk segmenata iznajmljenih linija postane dovoljno konkurentno, tako

da definicija granice sada ima malo uticaja na analizu tržišta. Međutim, s obzirom na mogućnost daljeg investiranja u infrastrukturu od strane konkurentskih operatora, ova definicija će biti predmet stalnog praćenja i preispitivanja u kontekstu tržišnih kretanja.

Agencija, nadalje, smatra da bi bilo cjelishodno odrediti granicu između tržišta na geografskoj osnovi, definisanjem da *trunk* segmentu pripadaju iznajmljene linije između opština u Crnoj Gori i definisanjem da terminalnom segmentu pripadaju iznajmljene linije na teritoriji jedne opštine. Takođe, primjereno je i identifikovati granicu razdvajanja, na osnovu hijerarhije mreža operatora. Međutim, mrežnu topologiju glavnih mreža u Crnoj Gori ne karakteriše strukturirana hijerarhijska mreža i na taj način se ne dobija jasno uputstvo gdje leži granica između tržišta zaključnih segmenata i tržišta *trunk* segmenata iznajmljenih linija. Agencija ocjenjuje da relevantna „granica“ između tržišta *trunk* segmenata iznajmljenih linija i tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija treba da se definiše lokalna korisnička centrala, ali ne zbog njene funkcije komutacije, već zbog njenog značaja kod eventualnog donošenja odluke alternativnog pružaoca usluge o izgradnji sopstvene infrastrukture. Sa geografskog aspekta granica je objekat u kojem je smještena lokalna telefonska centrala za određenu opštinu, a sa funkcionalnog aspekta granica je digitalni razdjelnik ili mrežni uređaj ekvivalentne funkcionalnosti koji je smješten u tom objektu. S obzirom na relativno ravnu mrežnu hijerarhiju koja postoji u Crnoj Gori, i na visoke nepovratne troškove vezane za izgradnju mreže, Agencija predviđa da se ova situacija neće promijeniti tokom perioda na koji se odnosi ova analiza.

2.5.4 Postoji li dalja segmentacija unutar tržišta terminalnih segmenata prema kapacitetu iznajmljenih linija?

U analizi maloprodajnog tržišta iznajmljenih linija, Agencija je razmatrala kako postojanje širokog opsega kapaciteta iznajmljenih linija utiče na definiciju tržišta. U proučavanju veleprodajnog tržišta zaključnih segmenata iznajmljenih linija, važno je istaći da na tražnju za zaključnim segmentima na nivou veleprodaje utiče tražnja za iznajmljenim linijama na maloprodajnom nivou i da potiče iz korišćenja iznajmljenih linija od strane operatora za sopstvene potrebe.

Pored toga, Preporuka Evropske komisije o relevantnim tržištima ne ukazuje na dalju segmentaciju tržišta u zavisnosti od širine propusnog opsega. Stoga,

Agencija ocjenjuje da ne postoji potreba za diferencijacijom unutar relevantnog tržišta u zavisnosti od širine propusnog opsega.

2.6. Tržište terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou

Na osnovu navedenog Agencija je utvrdila da veleprodajnom tržištu terminalnih segmenata iznajmljenih linija pripadaju javno ponuđene elektronske komunikacionih usluga:

- svi terminalni segmenti iznajmljenih linija bez obzira na kapacitet,
- djelovi iznajmljenih linija, pri čemu terminalni i trunk segmenti koji ih sačinjavaju pripadaju teritoriji jedne opštine.
- linkovi između mreža pojedinih operatora (pristupni linkovi) i
- pristupne Ethernet linije bez obzira na kapacitet.

2.7. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji.

Relevantno geografsko tržište uključuje prostor na kome su operatori i pružaoci usluga uključeni, sa aspekta ponude i sa aspekta tražnje za relevantnim proizvodima i uslugama. Preovladavajući uslovi konkurencije na tom prostoru su slični ili dovoljno homogeni i isti se bitno razlikuju od susjednog područja.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije u sektoru elektronskih komunikacija geografska dimenzija relevantnih tržišta najčešće se određuje imajući u vidu kriterijume koji se odnose na područje pokrivenosti mrežom i područje regulatorne nadležnosti .

Na osnovu gore navedenog, a uzimajući u obzir:

- analizu stepena supstitucije usluge zaključnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou,
- da operatori pružaju javne elektronske komunikacione usluge pod istim uslovima u Cijeloj Crnoj Gori,
- da je pravni i regulatorni okvir za predmetne usluge, odnosno pravni i regulatorni okvir vezan za područje elektronskih komunikacija isti na cijeloj teritoriji Crne Gore,

Agencija zaključuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji za uslugu terminalnog segmenta iznajmljene linije- veleprodajni nivo u opsegu nacionalno, odnosno relevantno tržište u geografskoj dimenziji čini cijela teritorija Crne Gore.

3. Analiza konkurencije na tržištu terminalnog segmenta iznajmljenih linija veleprodajni nivo

3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja V Zakona o elektronskim komunikacijama, koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije, postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procijene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Nakon definisanja relevantnog tržišta, Agencija će, u skladu sa prikupljenim podacima i Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta procijeniti postoji li na konkretnom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom. Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike .

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu Agencija će, u skladu sa članom 40. Zakona, uzeti u obzir slijedeće kriterijume:

- 1) tržišno učešće telekomunikacionog operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) prepreke za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
- 3) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 4) elastičnost tražnje;
- 5) trenutno stanje konkurencije na relevantnom tržištu;
- 6) tehnološka prednost i superiornost,
- 7) nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
- 8) stepen vertikalne integracije;
- 9) stepen diferencijacije usluga;
- 10) privilegovan pristup tržištima kapitala i finansijskim resursima;
- 11) da li kontroliše infrastrukturu, čiji se obim ne može lako udvostručiti,
- 12) povezanost usluga.

3.2. Tržišno učešće operatora na tržištu terminalnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija će izračunati tržišno učešće na tržištu terminalnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo i tumačiti ga u skladu sa Smjericama Evropske komisije o relevantnim tržištima.

Tržišno učešće je mjerilo relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom razdoblju.

Tržišno učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa Smjericama Evropske komisije, visoko tržišno učešće nije sam po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu. Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25% vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu i u skladu s tim, tržišno učešće operatora koje premašuje 50% je samo po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage tog operatora.

Nadalje, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isti stabilan kroz određeno vremensko razdoblje. S druge strane, promjenjivi tržišni udjeli pokazatelji su smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim udjelima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u broju ili prihodu usluga, koje operator nudi na tržištu.

Na osnovu prikupljenih podataka ustanovljeno je da uslugu iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou pružaju:

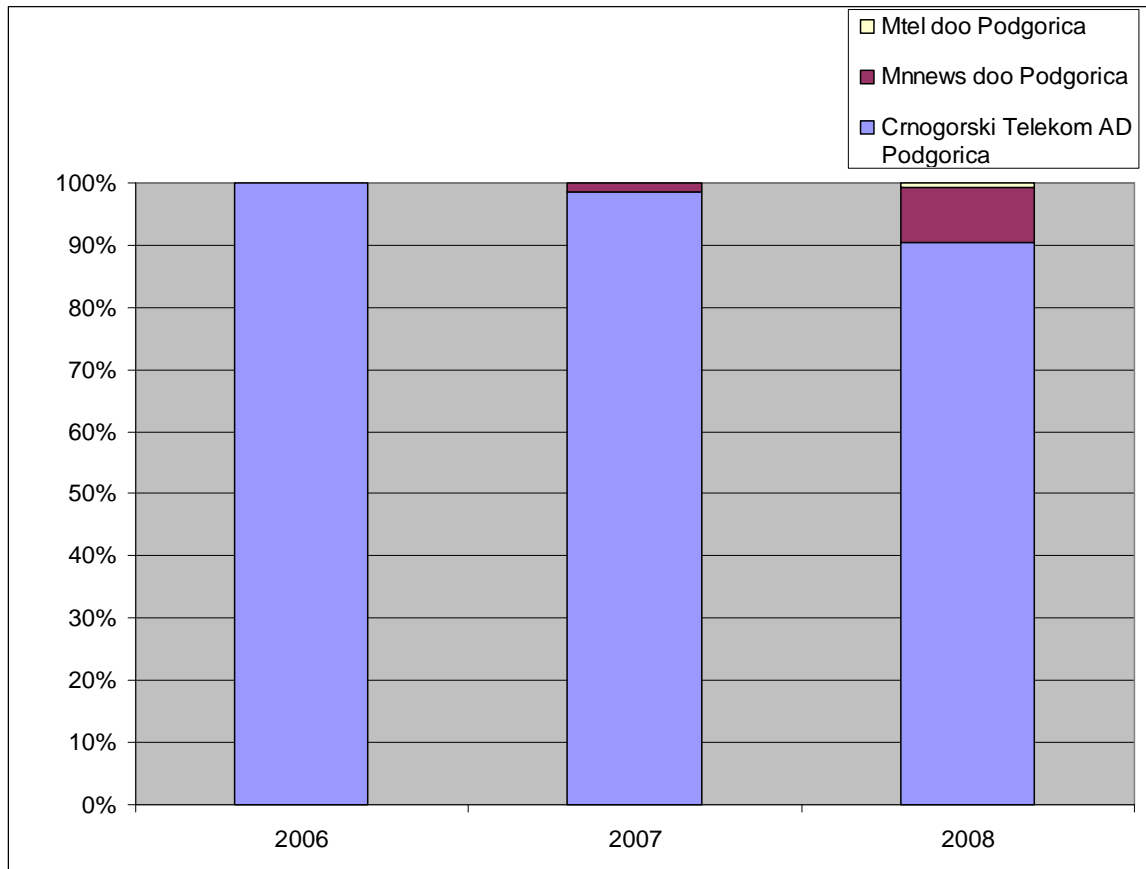
Operator	Adresa sjedišta operatora
Crnogorski Telekom AD Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica
Mtel doo Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica

Obradom prikupljenih podataka, a uzimajući u obzir definiciju relevantnog tržišta, Agencija je izračunala tržišno učešće operatora Crnogorski Telekom AD

Podgorica, Mnnews doo Podgorica i Mtel doo Podgorica na tržištu terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou.

3.2.1. Tržišni udio operatora po broju terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou

Tržišni udio operatora izračunat je za 2006, 2007 i 2008 godinu i prikazan je sljedećim grafikom.

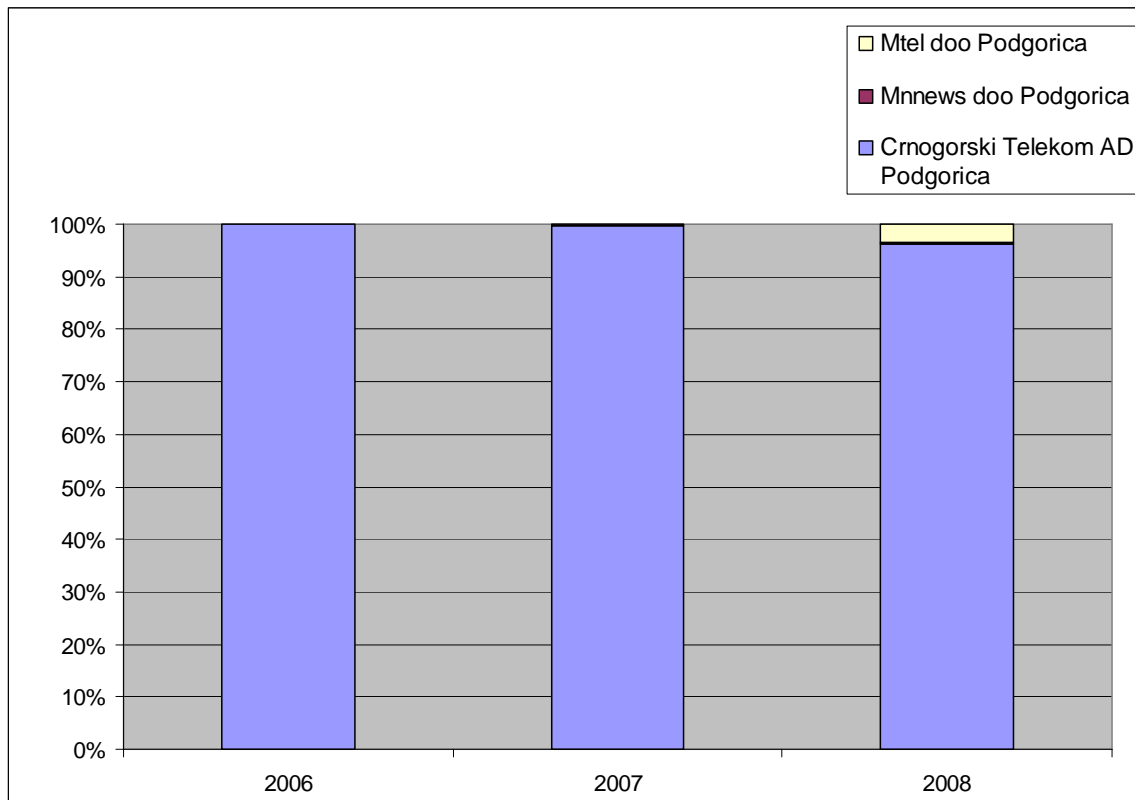
Operator	2006	2007	2008
Crnogorski Telekom AD Podgorica	100	98,6	90,5
Mnnews doo Podgorica	0	1,4	8,8
Mtel doo Podgorica	0	0	0,7

Kao što se vidi tržišni udio Crnogorskog Telekoma po broju terminalnih segmenata iznajmljenih linija je sa stopostotnog tržišnog udjela u 2006 godini, sa početkom pružanja usluge iznajmljenih linija od strane Mnnews-a u 2007 godini, a potom i Mtela u 2008 godini pao u 2008 godini na tržišni udio 90,5 %. Na tržištu gdje je Crnogorski Telekom u dugom nizu godina bio jedini pružalac

usluga pojavili su se operatori koji su izgradili svoje mreže i smanjili tržišni udio Crnogorskog Telekoma za skoro 10 % u 2008 godini u odnosu na 2006 godinu.

3.2.2. Tržišni udio operatora po ukupnom kapacitetu terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou

Tržišni udio operatora izračunat je za 2006, 2007 i 2008 godinu i prukazan je slijedećim grafikom.

Operator	2006	2007	2008
Crnogorski Telekom AD Podgorica	100	99,8	96,2
Mnnews doo Podgorica	0	0,2	0,3
Mtel doo Podgorica	0	0	3,5

Kao što se vidi tržišni udio Crnogorskog Telekoma po ukupnom kapacitetu terminalnih segmenata iznajmljenih linija je sa stopostotnog tržišnog udjela u 2006 godini, sa početkom pružanja usluge iznajmljenih linija od strane Mnnews-a a kasnije i Mtela pao u 2008 godini na tržišni udio 96,2 %. Pad tržišnog udjela Crnogorskog Telekoma računat po broju terminalnih segmenata iznajmljenih

linija iznosio je skoro 10 %. Znatna razlika između ova dva tržišna udjela Crnogorskog Telekom je u mogućnosti Crnogorskog Telekom da preko svoje prenosne mreže bazirane na optičkim kablovima korisnicima pruža iznajmljene linije velikih kapaciteta (155 Mb/s), dok tu mogućnost ostali operatori nemaju.

Agencija na osnovu navedenog zaključuje da tržišni udjeli Crnogorskog Telekom po broju terminalnih segmenata iznajmljenih linija i kapaciteta terminalnih segmenata iznajmljenih linija- ma veleprodajnom nivou ne spadaju ispod 90,5 %, što upućuje da je Crnogorski Telekom AD Podgorica mogući operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu. Agencija će u daljoj analizi ispitivati da li Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu i po ostalim kriterijumima.

3.3. Ekonomija obima i širine

Ekonomija obima (eng. *economies of scope*) nastaje smanjivanjem prosječnih proizvodnih troškova koje se može postići ako poduzeće proizvodi određen broj usko povezanih proizvoda ili usluga. Ekonomija obima podrazumijeva uštede na troškovima do kojih dolazi, u slučaju ovog relevantnog tržišta, korišćenjem iste mrežne infrastrukture za pružanje niza različitih maloprodajnih usluga.

Crnogorski Telekom koristi mrežnu infrastrukturu terminalnih segmenata i trunk segmenata iznajmljenih linija i za pružanje drugih usluga. Agencija stoga ocjenjuje da to predstavlja prepreku ulasku operatorima na relevantno tržište, a samim tim i još jedan dokaz postojanja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom A.D.

Ekonomija širine postoji ako su ukupni troškovi proizvodnje dva ili više proizvoda manji nego proizvodnja istih proizvoda u odvojenim pogonima ili kompanijama. Ona reflektuje situaciju u kojoj se ostvaruju uštede do kojih dolazi objedinjavanjem velikog broja različitih aktivnosti unutar jedne kompanije korišćenjem zajedničkih inputa i zajedničkim unapređivanjem proizvodnje.

Crnogorski Telekom A.D. je dugo godina bio jedini operator na području Crne Gore koji je pružao uslugu pristupa fiksnoj mreži. U posmatranom periodu Crnogorski Telekom pruža čitav spektar elektronskih komunikacionih usluga koristeći fiksnu mrežu, a preko T-mobile Crna Gora i Internet Crna Gora, čiji je stopostotni vlasnik, pruža i usluge posredstvom mobilne mreže i usluge internet pristupa i kao takav uživa prednosti ekonomije širine.

3.4. Stepen vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva operatora koji je prisutan na više različitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Vertikalna integracija se, u skladu sa Smjernicama Europske komisije, tretira kao prenošenje značajne tržišne snage. Takvo prenošenje značajne tržišne snage je pokušaj istiskivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Crnogorski Telekom A.D. je vertikalno integrisani operator koji djeluje i na maloprodajnom i na veleprodajnom nivou. Uzimajući u obzir da Crnogorski Telekom A.D. raspolaže mrežnom infrastrukturom na cijelom području Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na svoje konkurente na maloprodajnoj osnovi te mu i na veleprodajnom tržištu, u odsustvu regulacije, omogućavaju iskorišćavanje značajne tržišne snage.

3.5. Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti

Crnogorski Telekom A.D. ima sopstvenu pristupnu mrežu preko koje se, između ostalih, obezbjeđuje i pružanje usluge terminalnih segmenata iznajmljenih linija. Razvoj i izgradnja sopstvene pristupne mreže zahtijeva velika ulaganja od strane operatora, što nije poslovno efikasna i brza opcija za operatore koji tek ulaze na tržište. Kapitalna ulaganja koja su potrebna za izgradnju i stavljanje u upotrebu takve infrastrukture su izuzetno velika i uglavnom nose sa sobom i velike nenadoknadive troškove, odnosno troškove koji se neće moći nadoknaditi ako novi operator odluči, ili bude prisiljen, napustiti tržište. Veće učestće nenadoknadivih troškova podrazumijeva da potencijalni operatori koji žele pristupiti tržištu moraju uzeti u obzir rizik ulaska na tržište i voditi računa o tome da njegove cijene nakon što uđe na tržište budu dovoljno visoke da pokriju nenadoknadive troškove.

Iz navedenog proizilazi da Crnogorski Telekom kontroliše infrastrukturu kod koje postoje velike prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije te se navedeno neće mijenjati u vremenskom razdoblju na koje se odnosi ova analiza, a što je još jedan pokazatelj da je Crnogorski Telekom A.D. operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu obrađenom ovim dokumentom.

3.6. Kompenzaciona kupovna moć

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, razmatra se da li operator pruža veleprodajne usluge određenim operatorima sa jakom pregovaračkom pozicijom, koji vrše značajan uticaj na nivo konkurentnosti i onemogućavaju operatoru da se ponaša nezavisno od konkurencije i krajnjih korisnika. Jaka pregovaračka pozicija, odnosno kompenzaciona kupovna moć, proizlazi iz velikog učešća drugih operatora u ukupnim prihodima operatora koji pruža određenu veleprodajnu uslugu. Navedena praksa je moguća u situaciji kada na tržištu postoji više operatora koji nude ili su u mogućnosti nuditi istu uslugu i koji imaju veliku bazu korisnika, što na analiziranom relevantnom tržištu u Crnoj Gori nije slučaj. Agencija zaključuje da na tržištu postoji nedostatak kompenzacione kupovne moći, odnosno, ne postoji operator koji može uticati na određivanje cijena Crnogorskog Telekom.

3.7. Zaključak analize tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo

Na osnovu svega do sada navedenog u analizi tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou Crnogorski Telekom AD Podgorica ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike, te stoga Agencija zaključuje da je Crnogorski Telekom AD Podgorica operator sa značajnom tržišnom snagom na tržišta terminalnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo i da rezultati analize po ostalim kriterijuma ne mogu uticati na već donijeti zaključak.

4. Prepreke razvoju konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu ex ante regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 43 stav 2, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika¹¹.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenosnje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (*textbook monopoly behaviour*).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će

¹¹ *Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework*, Final Version May 2006, ERG (06)33

najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su, shodno tržišnoj dimenziji, poznata četiri slučaja, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

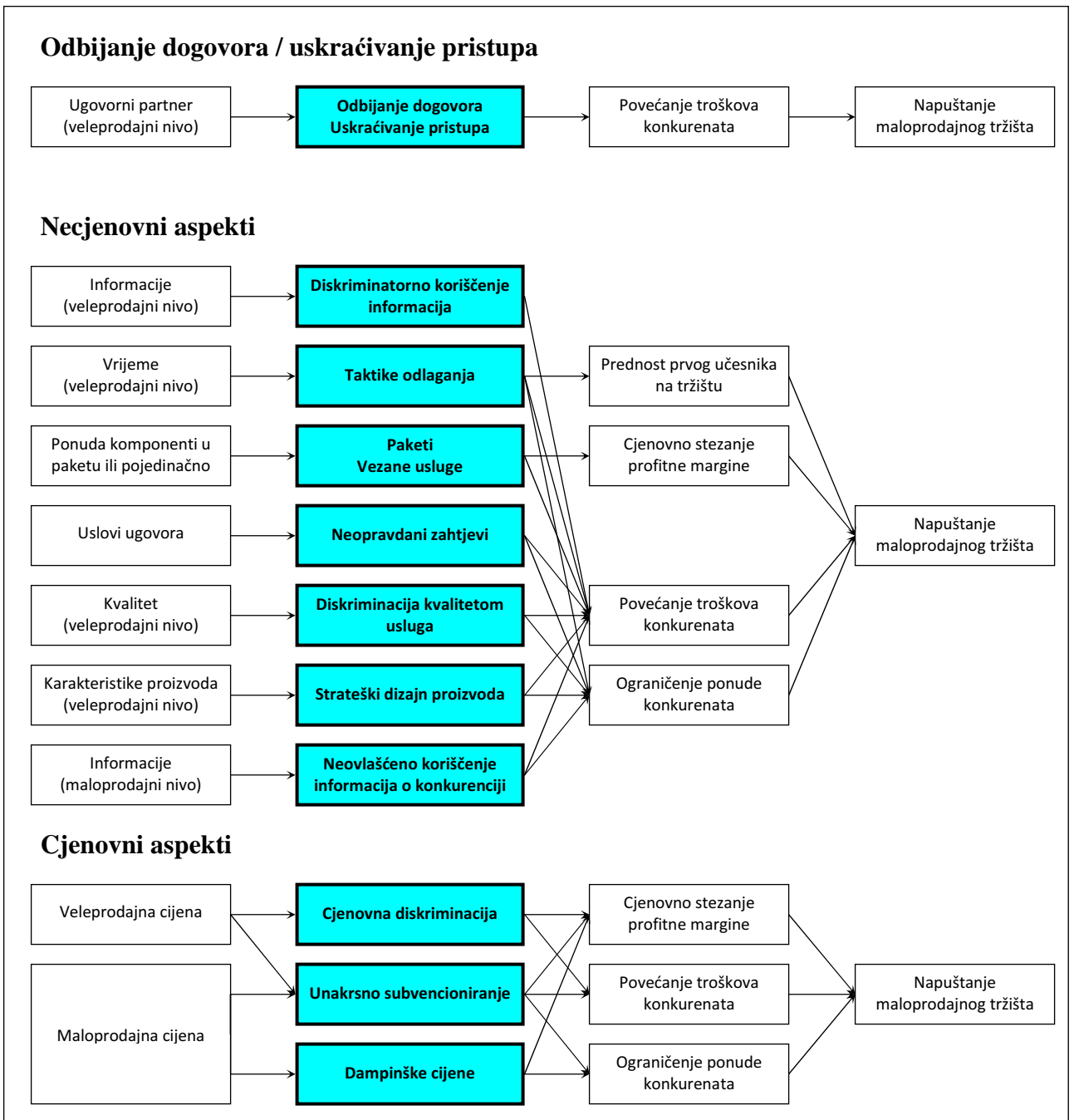
Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu¹². Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom

¹² Operator sa značajnom tržišnom snagom može biti prisutan i na dva srodna vertikalno povezana veleprodajna tržišta

tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje odgovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminirajuće korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Predatorske cijene.

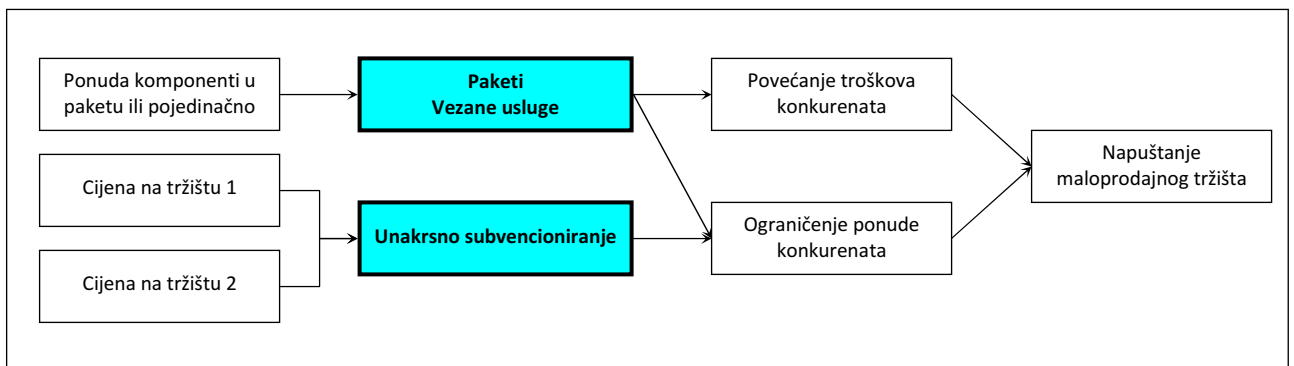

4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

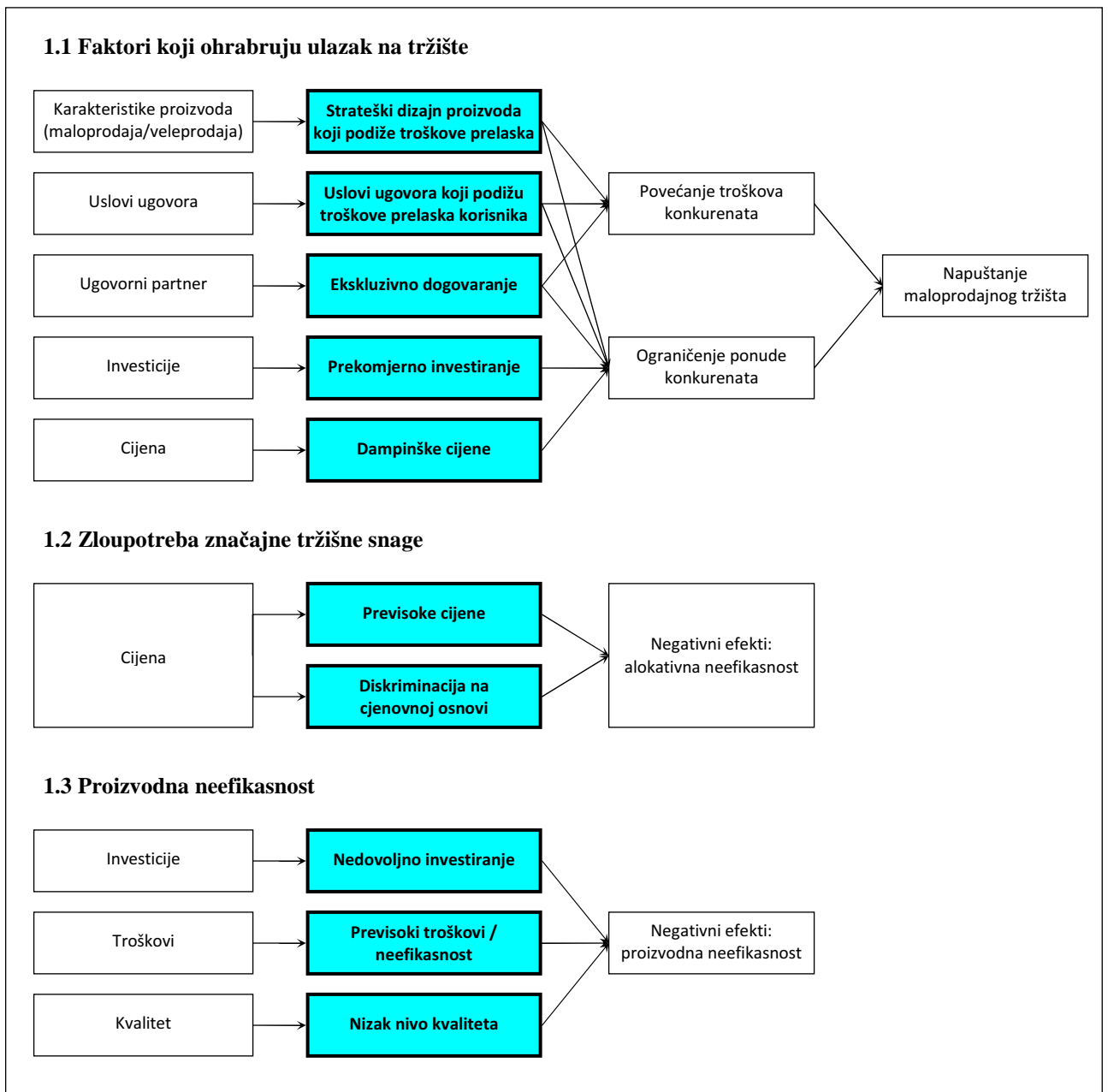
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;

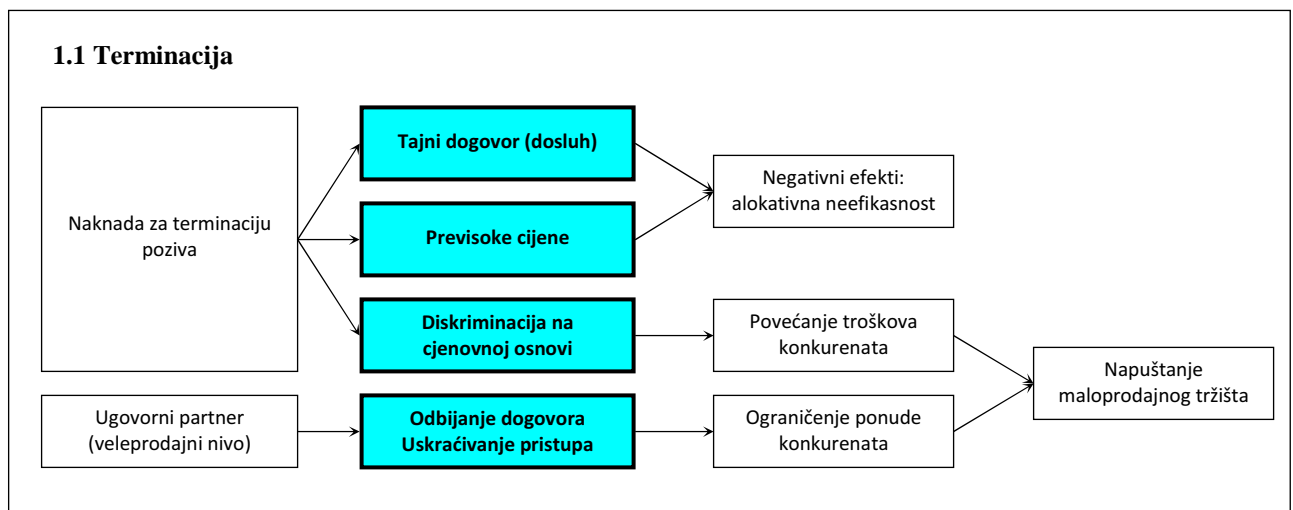
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome dvije ili više mreža pružaju istu uslugu, pa da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju, potrebno je izvršiti povezivanje mreža. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovore veleprodajne uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti. Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).
-

4.2 Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Prepreka razvoju tržišne konkurencije, koja se ogledaju u određenom ponašanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj i ogleda se u posledicama na tržištu. Uzročno posledična dimenzija prepreka pomaže pri dinamičkom sagledavanju tržišne konkurencije i postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom. Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posledičnu dimenziju kroz elemente:

- Strateške promjenljive: cijena, kvalitet, vrijeme, informacije,...

- Postupanje: cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija,...
- Posledice: povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (*eng. foreclosure*).

4.3.Prepreke razvoju konkurencije na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo

U ovom poglavlju Agencija će analizirati i detaljno obrazložiti moguće prepreke razvoju konkurencije koje se u odsustvu regulacije, a u vremenskom razdoblju na koje se odnosi analiza, mogu pojaviti na relevantnom tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo. Prepreke razvoju konkurencije proizilaze iz sposobnosti ili namjere operatora da na tržištu iskoristi svoje veliko tržišno učešće.

U odsustvu ex ante regulacije operatori sa značajnom tržišnom snagom obično imaju visoko tržišno učešće na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni. Odbijanje pristupa i isključivanje potencijalne konkurencije sa tržišta je glavna prepreka razvoju konkurencije u ovom segmentu. Odnosno, u odsustvu ex ante regulacije, jedino operatori koji posjeduju sopstvenu pristupnu mrežu imaju mogućnost obezbjeđenja usluge iznajmljivanja terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija.

Agencija ističe sledeće tipove prepreka razvoju konkurencije koji se mogu javiti na ovom relevantnom tržištu.

4.3.1.Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Operator sa značajnom tržišnom snagom ima potencijalnu mogućnost da utiče na širok raspon parametara konkurentnosti, uključujući cijene, inovativnost, kvalitet usluge. Pored toga, operator sa značajnom tržišnom snagom može, putem veleprodajne usluge, pokušati izvršiti prenošenje tržišne snage sa tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište.

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na situaciju u kojoj je operator prisutan na više različitih tržišta, odnosno na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. S obzirom da Crnogorski Telekom ima vrlo visoko tržišno učešće na veleprodajnom tržištu terminalnih segmenata

iznajmljenih linija u poziciji je da kontroliše inpute, kao npr. djelove iznajmljenih linija koji su neophodni potencijalno konkurentnim kompanijama i na taj način utiče na konkurentne uslove na maloprodajnom tržištu.

Agencija je aktuelne i potencijalne forme vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage podijelila u sledeće tri kategorije:

- uskraćivanje pristupa;
- prenošenje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi ;
- prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

4.3.1.1. Uskraćivanje pristupa

Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji kontroliše veleprodajne inpute koji su neophodni potencijalnim konkurentima za pružanje usluge maloprodaje terminalnog segmenta iznajmljenih linija. U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi potencijalno mogao onemogućiti ili ograničiti pristup operatorima koji predstavljaju konkurenciju na maloprodajnom nivou. Drugim riječima, Crnogorski Telekom može primijeniti vertikalno prenošenje značajne tržišne snage sa veleprodajnog tržišta na odgovarajuće maloprodajno tržište, na način da veleprodajnu uslugu pruža pod uslovima koji su nepovoljni i neprihvatljivi sa stanovišta konkurentskih kompanija. Visoko tržišno učešće Crnogorskog Telekoma na relevantnom tržištu koje je predmet ove analize, odsustvo drugih faktora koji bi ograničili tržišnu snagu u relevantnom periodu, ukazuju na trajnije prisustvo prepreka razvoju konkurencije na ovom tržištu.

4.3.1.2. Prenošnje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi

Oblici diskriminacije koji nisu povezani s cijenama, a koji se mogu pojaviti na tržištu, takodje, direktno utiču na podizanje troškova konkurencije odnosno mogu ostale operatore dovesti u nepovoljan položaj, te ih u krajnjem i prisiliti da prestanu nuditi svoje usluge na tržištu. Strategija prenošenja značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi uključuje diskriminaciju kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija, istiskivanje cijena, nametanje neopravdanih ugovornih obaveza alternativnim operatorima i sl.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom mogao diskriminirati ostale operatore na tržištu kvalitetom usluga i to na način da nudi veleprodajnu uslugu koja je neophodna za pružanje kompletne maloprodajne usluge, a koja je kvalitetom lošija od usluge koju nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima.

Ovakvo ponašanje dovodi do situacije da postojeći ili potencijalni konkurent gubi povjerenje krajnjih korisnika.

Crnogorski Telekom može insistirati na ispunjavanju određenih uslova koji su neopravdani iz pozicije konkurentskih kompanija, a s ciljem da podigne troškove njihovog poslovanja i ograniči njegovo djelovanje na pripadajućem maloprodajnom tržištu.

Taktike odgađanja bi se odnosile na situacije u kojima Crnogorski Telekom ne odbija pružanje veleprodajne usluge, ali istu pruža sa zakašnjenjem u odnosu na svoj maloprodajni segment ili povezana društva, čime dovodi sadašnje i potencijalne konkurente u neravnopravan položaj na pripadajućem maloprodajnom tržištu.

4.3.1.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi

- Praksa unakrsnog subvencioniranja

Unakrsno subvencioniranje se može konstatovati u situaciji kada telekomunikacioni operator vrši subvencionisanje rashoda od pružanja usluga na jednom tržištu prihodima od pružanja usluga na drugom tržištu. Utvrđivanje cijene ispod nivoa inkrementalnih troškova pružanja jedne usluge podrazumijeva utvrđivanje previsoke cijena neke druge usluge. Okolnost da operator može utvrđivati cijene nekih usluga iznad nivoa troškova pružanja te usluge je indikacija da operator ima značajnu tržišnu snagu na tom relevantnom tržištu. Unakrsno subvencioniranje je stoga pokušaj operatora da izvrši prenošenje značajne tržišne snage sa jednog tržišta na drugo.

- Cjenovno stezanje margina

Cjenovno stezanje profitne marže (**eng. *price squeeze***) drugih operatora je situacija kada operator sa značajnom tržišnom snagom kao vertikalno integrisana kompanija svojom cjenovnom politikom destimuliše konkurenciju i potencijalne pružaoce servisa na način da približava nivo veleprodajnih cijena koje zaračunava konkurenciji nivou svojih maloprodajnih cijena (koje nijesu troškovno orijentisane), čime ne ostavlja prostora i mogućnosti konkurentskim kompanijama za ostvarivanje prihvatljive margine profita.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao nuditi veleprodajnu uslugu terminalnih segmenata iznajmljenih linija iznad stvarnog troška te usluge i tako uticati na povećanje troškova operatora koji koriste navedenu uslugu, uz istovremeno smanjenje cijena iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou, što bi dovelo do značajnog povećanja troškova poslovanja konkurentskih kompanija i u krajnjem do njihovog istiskivanja sa tržišta.

5. Određivanje obaveza operatoru sa značajnom tržišnom snagom

Na osnovu sprovedene analize Agencija je utvrdila da veleprodajno tržište terminalnih segmenata iznajmljenih linija nije dovoljno konkurentno i identifikovala Crnogorski Telekom AD Podgorica kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu, koga će kao takvog imenovati u rješenju koje je dužna da donese prema članu 43 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom snagom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije. Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz čl.44, 45, 46, 47, 48, 49, i 50. Zakona, a one su:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
6. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora;
7. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.

Pri određivanju ovih obaveza Agencija uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje naređenih mjera. Rješenje treba da sadrži i realne rokove u kojima se moraju sprovesti određene mjere.

Prema Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu slijedeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinosa razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje ukloniti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

Na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija – veleprodajni nivo Crnogorskom Telekom-u AD Podgorica kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, određuju se slijedeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
4. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;

5.1. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja

Agencija može, shodno članu 47. Zakona o elektronskim komunikacijama narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih opravdanih zahtjeva za pristup i korišćenje određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, uključujući i pristupnu mrežu. Agencija može od operatora zahtjevati da:

- 1) u dobroj mjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa;
- 2) omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima, uključujući raščlanjene elemente pristupne mreže;
- 3) izvrši interkonekciju mreža;
- 4) ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti;
- 5) obezbijedi određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;
- 6) odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnosti koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost usluga ili mreža, uključujući i virtuelne mreže;
- 7) obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture;
- 8) obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za obezbjeđivanje korisnicima interoperabilnosti usluga, od tačke do tačke, uključujući usluge inteligentnih mreža, distributivnih sistema ili roaminga u mobilnim mrežama;
- 9) obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, koji su potrebni za obezbjeđivanje konkurencije prilikom vršenja usluga.

U slučaju postojanja prepreka razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na odbijanje zaključivanja ugovora o interkonekciji i pristupu i postojanja velikih razlika u pregovaračkoj moći operatora, gdje operatori zavise od infrastrukture

drugog za pružanje maloprodajnih usluga, potrebno je da Agencija postavi okvire, odnosno odredi odgovarajuće regulatorne obaveze, kako bi se onemogućilo uskraćivanje pristupa i interkonekcije ili bilo koje drugo neprihvatljivo uslovljavanje.

Pravilnik o operatorskom pristupu i interkonekciji (Sl.list CG 79/09) propisuje uslove za obezbjeđenje operatorskog pristupa i interkonekcije, prava i obaveze operatora u vezi sa operatorskim pristupom i interkonekcijom, uslove pod kojima operatori mogu ograničiti interkonekciju ili operatorski pristup.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija, Agencija Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja. Crnogorski Telekom je obavezan da:

- 1) u dobroj namjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa;
- 2) omogućiti operatorski pristup određenim mrežnim elementima, uključujući raščlanjene elemente pristupne mreže;
- 3) obezbijedi terminalne ili zaključne segmenate iznajmljenih linija na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;
- 4) ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti;
- 5) odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnosti koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost usluga ili mreža
- 6) obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, koji su potrebni za obezbjeđivanje konkurencije prilikom vršenja usluga.

Crnogorski Telekom kada mu je je upućen potpun zahtjev za operatorski pristup i interkonekciju dužan je, shodno Pravilniku o operatorskom pristupu i interkonekciji, da odgovori na zahtjev u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva. Ukoliko zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju nije potpun, Crnogorski Telekom traži da podnosilac zahtjeva dopuni svoj zahtjev u roku od 15 dana od dana podnošenja nepotpunog zahtjeva.

Operatorski pristup Crnogorski Telekom može ograničiti samo u slučaju da operatorski pristup nije izvodljiv iz tehničkih razloga. U tom slučaju Crnogorski Telekom je dužan da detaljno obrazloži razloge svog odbijanja zahtjeva i dostavi ih podnosiocu zahtjeva, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Operatori su dužni da zaključe ugovor o operatorskom pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva. Potpisani ugovori o operatorskom pristupu ili interkonekciji se dostavljaju Agenciji radi evidencije i ocjene usklađenosti sa Zakonom, u roku od 10 dana od dana potpisivanja.

Crnogorski Telekom mora u dobroj vjeri pregovarati sa operatorima o zahtjevima operatorskog koji žele pristup zaključnim segmenatima iznajmljenih linija. Agencija smatra da je ta obaveza potrebno i efikasno sredstvo za postizanje kasnijih sporazuma o pristupu zaključnim segmenatima iznajmljenih linija. U slučaju da se ova obaveza ne nametne Crnogorski Telekom bi mogao nametnuti potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, bankarskih garancija, u pogledu uslova i iznosa ili neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge i to samo iz razloga povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Isto tako Crnogorski Telekom bi mogao tražiti nivo informacija iznad potrebnog i tehnicki opravdanog za pružanje relevantne usluge.

Crnogorski Telekom ima obavezu da omogući korišćenje svih brzina iznajmljenih linija, koje može podržati njegova infrastruktura. U okviru te obaveze Crnogorski Telekom treba da omogući i korišćenje djelova zakupljenih linija i pristupnih djelova Etherneta koji su posebno značajni sa aspekta dostupa alternativnih operatora do krajnjih korisnika.

Crnogorski Telekom mora obezbijedi terminalne ili zaključne segmenate iznajmljenih linija, djelove iznajmljenih linija i pristupne djelove Etherneta na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu. Operatori koji nemaju kompletnu infrastrukturu za pružanje usluge iznajmljenih linija, mogu ući na maloprodajno tržište samo na osnovu zakupa linija kod Crnogorskog Telekomu. Navedena obaveza bi pomogla uspostavljanju i održavanju konkurencije na tržištu, a Crnogorskom Telekomu ne bi predstavljala veće opterećenje.

Crnogorski Telekom ne smije spriječiti već odobreno korišćenje iznajmljenih linija u slučaju da druga strana u potpunosti ispuni ugovorene obaveze. Ova obaveza je potrebna jer bi uskraćivanje prethodno ostvarenog operatorskog pristupa oslabilo položaj konkurencije na maloprodajnom tržištu, što onda ne bi bilo u interesu krajnjih korisnika jer bi mogli doći u situaciju da ne mogu koristiti

usluge. Nametnuta obaveza je nužna da se spriječi isključenje postojećih operatora sa tržišta, a samim tim i smanjuje konkurencija.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi otvoren pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim značajnim tehnologijama, pošto je to nužno potrebno za pružanje usluge na maloprodajnom tržištu. Nepripremanje tih elemenata bi moglo značiti da konkurenti ne mogu ponuditi uslugu istog kvaliteta na maloprodajnom tržištu ili čak onemogućavanje pristupa novih operatora na postojeće tržište, ukoliko je nužno povezivanje mreža Crnogorskog Telekoma i alternativnog operatora. Agencija ocjenjuje da je obaveza nužna za uspostavljanje i održavanje konkurencije na tržištu.

Propisivanje obaveze omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je opravdano i proporcionalno aktuelnim i potencijalnim preprekama na ovom tržištu, jer se radi o regulatornoj obavezi koja doprinosi većem stepenu konkurencije na odgovarajućem maloprodajnom tržištu.

Agencija ocjenjuje da obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, iako osnovna obaveza za pospješivanje konkurencije, nije sama po sebi dovoljna da na efikasan način ukloni prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Odnosno, obavezi omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja komplementarne su obaveze nediskriminatornosti i obezbjeđenja preglednosti, odnosno objavljivanja referentne ponude. Nadalje, obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva je prateća i neophodna obaveza sa aspekta obezbjeđenja efikasne konkurencije i zaštite interesa krajnjih korisnika.

5.2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost

Agencija može, shodno članu 45 Zakona, operatoru sa značajnom tržišnog snagom na određenom relevantnom tržištu, narediti mjeru obezbjeđivanja jednakog tretmana pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa.

Agencija Crnogorskom Telekomu AD Podgorica koji ima značajnu tržišnu snagu na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija- veleprodajni nivo propisuje obavezu obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost. U okviru ove obaveze Crnogorski Telekom je dužan:

- svim operatorima, kod sličnih okolnosti, pružati uslugu pod istim uslovima;

- drugim operatorima pružati usluge po uslovima uslove i kvalitetu kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima.

U cilju kontrole poštovanja principa nediskriminatornosti Agencija Crnogorskom Telekomu nalaže obavezu da dostavlja sve ugovore zaključene sa korisnicima iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou i to u roku deset dana od dana zaključenja ugovora.

Nalaganjem mjere jednakog tretmana obezbjeđuje se da Crnogorski Telekom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet pri pružanju usluge iznajmljenih linija svim operatorima uključujući i one operatore koji su djelovi privrednog društva ili sa njime povezanog društva.

Nametanjem ove regulatorne obaveze Crnogorskom Telekomu otklanjaju se prepreke razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj i necjenovnoj osnovi. Ova obaveza je komplementarna obavezi omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, jer ova obaveza omogućava da efikasnije sprovodi regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

U slučaju da se ova obaveza ne nametne ili ne realizuje Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantom tržištu može sprovoditi aktivnosti koje se disriminatorne u pogledu cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu, srodnim tržištima i tržištima za čije su djelovanje neophodne iznajmljene linije. Takođe, operator sa značajnom tržišnom snagom može obračunavati usluge po višim cijena u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. price squeeze**) drugih operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, Crnogorski Telekom može primjenjivati i antikonkurentske taktike odgađanja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Naime Agencija smatra da je važno da i informacije koje operator sa značajnom tržišnom snagom dobije od alternativnih pružaoca usluga ne iskoristi za potrebe svog maloprodajnog dijela i time dovede alternativnog pružaoca usluga u neravnopravan položaj.

Nabrojane aktivnosti dovode u neravnopravan položaj konkurentske kompanije. Diskriminatorno ponašanje Crnogorskog Telekoma može staviti određenog operatora, koji može biti i on sam ili sa njim povezano društvo, u privilegovan

položaj u odnosu na ostale operatore, stvoriti mu bolje uslove pri poslovanju, pa tako smanjiti efikasnost konkurencije ili potpuno istisnuti konkurenciju sa tržišta. Ovo je suprotno interesima krajnjih korisnika, kojima odgovara da je na tržištu veći broj operatora, koji nude širu paletu proizvoda po razumnim cijenama.

Sprovođenje obaveze nediskriminatornosti će podrazumijevati da svi pružaoci usluga koriste uslugu veleprodajnog operatora pod istim uslovima kao i njegov maloprodajni dio ili povezana društva.

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza adekvatna, da ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već samo kvalitativno definiše njegov odnos prema drugim operatorima na veleprodajnom tržištu, te kao takva omogućava nesmetan ulaz novih operatora na ovo tržište sa ciljem ponude iznajmljenih linija krajnjim korisnicima.

5.3. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti

Agencija može, shodno članu 44. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu preglednosti u vezi interkonekcije i pristupa, na način da učine dostupnim određene podatke, kao što su: računovodstvene informacije, tehničke specifikacije, karakteristike mreže, uslove korišćenja i cijene usluga.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta terminalnih segmenta iznajmljenih linija- veleprodajni nivo, Agencija Crnogorskom Telekomu, koji imaju značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu obezbjeđivanja preglednosti.

Ova obaveza se nameće Crnogorskom Telekomu u pogledu pružanja usluge terminalnih segmenata iznajmljenih linija, a opredmećuje se u obliku referentne ponude terminalnog segmenta iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou (u daljem tekstu Referentna ponuda). Pri tome tržište terminalnog segmenta iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou treba posmatrati na način kako je to Agencija utvrdila u tački 2.6. ovog dokumenta. Referentna ponuda mora biti u skladu sa objektivnim mogućnostima Crnogorskog Telekoma i objektivnim potrebama drugih operatora i dovoljno raščlanjena tako da drugi operatori, koji žele određenu uslugu, ne moraju dodatno plaćati mogućnosti koje nijesu potrebne za pružanje zahtjevane usluge. Ponuda mora sadržati spisak usluga koje su raščlanjene u skladu sa potrebama ostalih operatora i sa njima povezanim uslovima, uključujući i cijene i popuste ili principe njihovog određivanja, u slučaju da ih Crnogorski Telekom daje.

Referentna ponuda mora biti jasno definisana, i sadržati slijedeće elemente:

- (1) Opšte odredbe koje se tiču predmeta ponude, primjenu i važenja ponude;
- (2) Pregled i opis usluga;
- (3) Cijene i popuste odnosno principe njihovog određivanja, obračun i naplata usluge;
- (4) Detaljno objašnjen postupak procesa, naručivanja, ugovaranja i realizacije usluge
- (5) Odgovornost, kvalitet usluge i održavanje;
- (6) Povjerljivost informacija i poslovna tajna;
- (7) Postupak rješavanja sporova;
- (8) Dodaci (definicije pojmova, kontakti, pristupne tačke, tehnički standardi, postupak testiranja ...).

Crnogorski Telekom će referentnu ponudu iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou objaviti u roku od 90 dana od dana donošenja rješenja.

Agencija naglašava da je Referentna ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju. Ako Referentna ponuda iznajmljenih linija ne odgovara Zakonu o elektronskim komunikacijama ili uslovima na tržištu, nakon sprovedene javne rasprave, Agencija može Rješenjem narediti njenu izmjenu u roku od 30 dana. Takođe, operator može i sam inicirati izmjenu Referentne interkonekcionu ponude.

Agencija smatra da je nametanje obaveze obezbjeđivanja preglednosti Crnogorskom Telekom-u proporcionalno i opravdano, jer doprinosi transparentnijem radu Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Jasan pregled uslova za zakup terminalnih djelova iznajmljenih linija u praksi osigurava da Crnogorski Telekom nudi uslugu pod istim uslovima i istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugi operatori tada mogu da na maloprodajnom tržištu ponude uslugu terminalnog segmenta iznajmljenih linija u Crnoj Gori i konkurišu Crnogorskom Telekomu.

U slučaju da se ova obaveza ne nametne Crnogorski Telekom bi mogao nepreglednim uslovima i cijenama da nudi uslugu operatorima pod različitim uslovima i cijenama. Agencija ocjenjuje da bi tada bio otežan ulazak alternativnih operatora na ovo tržište, a takođe i smanjena efikasnost konkurencije na drugim tržištima.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja preglednosti omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, naložena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smjeru uklanjanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je sve oblike diskriminatornog ponašanja moguće utvrditi samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu. Nametanje ove obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminirani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Primarna funkcija obaveze obezbjeđivanja preglednosti je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu nediskriminatornosti, učini još efikasnijim. Primjena obaveze obezbjeđivanja preglednosti ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu cjenovnog stezanja profitne marže (*eng.Price Squeeze*) drugih operatora.

Obavezi obezbjeđivanja preglednosti komplementarna je obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internih transfernih cijena operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Iz svega navedenog Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza, sa codređenim rokovima, proporcionalana i opravdana, te ne predstavlja veće dodatno operećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja i pojačava efikasnost konkurencije na relevantnom tržištu.

5.4. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46 Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija, Agencija Crnogorskom Telekomu, kao operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija koje se odnose na uslugu terminalnog segmenta iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija treba da je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije 2005/698/Evropske komisije¹³ o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

U skladu sa Preporukom, svrha uvođenja obaveze računovodstvenog odvajanja je da pruži detaljnije informacije o poslovnim rashodima i finansijskim rezultatima za relevantna tržišta i usluge. Prilikom pripremanja regulatornih računovodstvenih izvještaja Crnogorski Telekom treba da se rukovodi sledećim principima: troškovne uzročnosti, objektivnosti i nediskriminatornosti, konzistentnosti primjene i transparentnosti. U skladu s Preporukom, Crnogorski Telekom treba izraditi račune dobiti i gubitka, izvještaje o angažovanom kapitalu za svaki segment obuhvaćen regulacijom, kao i izvještaje o usklađenosti iznosa u regulatornim izvještajima sa zakonskim finansijskim izvještajima.

Agencija ima pravo propisati metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana. Takođe, Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom računa o stepenu poverljivosti.

Nametanje ove obaveze omogućava Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluge terminalnog segmenta iznajmljenih linija Crnogorskog Telekoma na veleprodajnom nivou, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

¹³ 7 Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza obezbjeđenja preglednosti i nediskriminatornosti, Agencija ocjenjuje neophodnim nametnuti obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjene cjenovnog stezanja profitne marže (*eng. price squeeze*) drugih operatora.

Polazeći od već nametnutih obaveza nediskriminatornosti i transparentnosti, Agencija ocjenjuje obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom.

5.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 48. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom narediti preduzimanje obaveze obaveze kontrole troškova prema propisanoj metodologiji troškovnog računovodstva.

Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge. Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu stvarnih troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 48. stav 5. Zakona propisuje da Agencija može propisati mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima unaprijeđenja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i

povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređenja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou, Agencija Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

Svrha određivanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva, koje Crnogorski Telekom treba da primjeni prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža, jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije.

Crnogorski Telekom je cijene iznajmljenih linija formirao u odnosu na širinu propusnog opsega iznajmljenih linija i konfiguraciju svoje mreža. Cijena iznajmljenih linija nije određena prema njenoj stvarnoj dužini, koja je jedna od njenih osnovnih karakteristika. Zakon o elektronskim komunikacijama u članu 109 precizira da se za obračun pružene usluge koristi isključivo stvarno ostvaren obim usluge i da se za mjeru kvantitativnog i kvalitativnog obima izvršenih usluga mogu koristiti isključivo međunarodno prihvaćene jedinice. Crnogorski Telekom treba da u roku koji je određen za donošenje Referentne ponude (90 dana od dana donošenja rješenja) formirati cijene iznajmljenih linija bazirane na kapacitetu iznajmljene linije i dužini iznajmljene i iste na takav način objavi u Referentnoj ponudi.

Agencija smatra da se do momenta realizacije obaveze troškovnog računovodstva od strane Crnogorskog Telekoma, može rukovoditi drugim dijelom Preporuke EC od 25.03.2005 godine o pružanju iznajmljenih linija ((**COMMISSION RECOMMENDATION of 29 March 2005 on the provision of leased lines in the European Union – Part 2 – pricing aspects of wholesale leased lines part circuits**)) koja definiše maksimalne vrijednosti cijena iznajmljenih linija, a koje su date slijedećom tabelom.

PREGLED MAKSIMALNOG NIVOVA CIJENA IZNAJMLJENIH LINIJA PREMA PREPORUCI EC					
Kapacitet	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 2 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 5 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 15 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 50 km	Gornji limit za cijenu priključka
64 kbits	61	78	82	99	542
2 Mbits	186	248	333	539	1112
34 mbits	892	963	1597	2539	2831
155 mbits	1206	1332	1991	4144	3144

* Cijene su date u eurima

Crnogorski Telekom treba da u roku 90 dana od dana donošenja rješenja formira cijene terminalnog segmenta iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou tako da iste nijesu veće od Preporuke EC citirane gore. Tim putem onemogućava se ograničenje konkurencije putem suviše visokih cijena, koje bi onemogućavale konkurenciju na maloprodajnom tržištu. Zbog toga što Crnogorski Telekom ne raspolaže adekvatnim troškovnim modelom, Agencija smatra benchmark iz preporuke Evropske komisije trenutno najboljom metodom.

Nametanjem ove obaveze Agencija smatra da će se otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga. Naime, Crnogorski Telekom može da vrši vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na način da veleprodajne cijene utvrđuje iznad nivoa stvarnih troškova pružanja te usluge, dok usluge na pripadajućem maloprodajnom tržištu utvrđuje ispod nivoa stvarnih troškova. To dovodi do situacije da su alternativni operateri onemogućeni da uđu na ovo tržište. Nadzor nad cijenama je potreban jer se na taj način omogućava ulazak alternativnih operatora na ovo tržište, a samim tim i konkurentnost na maloprodajnom tržištu od čeka krajnji korisnici mogu imati velike benefite. Iz navedenih razloga ovu obavezu je neophodno nametnuti Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na tržištu terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo, te Agencija ocjenjuje da je naložena obaveza zajedno sa postavljenim rokovima adekvatna i srazmjerna.

Broj: 0303-382/78

Podgorica, 12.11.2010.god.

6.Dodatak – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije

Crna Gora
Uprava za zaštitu konkurencije

Crna Gora
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE
KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST
PODGORICA

Priloga:	19-1. Nota		
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
0102	1196/3		

Broj: 01 – 77/2
Podgorica, 14.05.2010. godine

AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

PODGORICA

Predmet: Mišljenje o analizama relevantnih tržišta

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavila je, dana 29.03.2010.godine, Upravi za zaštitu konkurencije na mišljenje, sljedeće nacрте analiza:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo i
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Svetozara Markovića, br.26, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010 ; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
<http://www.uzzk.gov.me>

Nacrti Analize tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i Analize relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje su naknadno dostavljene Upravi, u elektronskoj formi, dana 22.04.2010.godine.

Pravni osnov za davanje mišljenja Uprave za zaštitu konkurencije, na navedene analize, predstavljaju odredbe člana 6b Zakona o zaštiti konkurencije („Službeni list Crne Gore”, br. 69/05 i 37/07), kao i odredbe Poglavlja 5 Zakona o elektronskim komunikacijama („Službeni list Crne Gore”, broj 50/08, 53/09 i 70/09), posebno člana 41, stav 1 istog zakona. Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije je sa Agencijom za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata, nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija, koji je potpisan dana 28.04.2009.godine.

S tim u vezi, Uprava za zaštitu konkurencije, na osnovu komparativne analize predloženih nacrti analiza tržišta sa odredbama Zakona o zaštiti konkurencije i odredbama člana 73. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (u daljem tekstu:SPP), kao relevantnim odredbama pravnog poretka Evropske Unije na području konkurencije (*Competition Acquis*), na predložene nacrti analiza daje sljedeće

MIŠLJENJE

Predloženi nacrti analiza, i to:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo;
- Analiza tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i
- Analiza relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje

su urađeni u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, kao i u skladu sa odredbama Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu („Službeni list Crne Gore“, br.29/09).

Uprava za zaštitu konkurencije smatra:

- da je definicija relevantnih tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta u skladu sa važećim i u prethodnom tekstu navedenim pravnim osnovom;
- da iz nacrtu analiza proizlazi da je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost kod svih analiza pravilno i potpuno primjenila sve kriterijume, koji se koriste za definiciju relevantnog tržišta na području konkurencije, kao i kriterijume i analize koje se koriste kod analize potencijalnih ograničavanja konkurencije;
- da je definicija operatera sa značajnom snagom, kako na osnovu pojedine analize tako i analiza u cjelini, u skladu sa gore pomenutim pravnim osnovom;
- da se obaveze za operatere sa značajnom snagom, koje su određene po pojedinim analizama i analizama u cjelini, zasnivaju na odredbama zakona, na realnoj analizi pojedinačnog relevantnog tržišta i na realnoj procjeni proporcionalnosti obaveza sa neophodnim uslovima za uspostavljanje potrebnog stepena konkurencije, kako na pojedinom relevantnom tržištu, tako i na svim tržištima zajedno.

Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije dodatno mora da konstatuje:

- Cilj odredbi Zakona o elektronskim komunikacijama je uspostavljanje uslova za stvaranje potrebnog stepena konkurencije i u vezi sa tim „*ex ante*“ regulacije i ovim zakonom i Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, na opredijeljenim relevantnim tržištima. Međutim, u slučaju nastanka potencijalne zloupotrebe dominantnog položaja i/ili ograničavajućeg sporazuma, kao i potencijalne koncentracije, a u slučaju da uslovi na tržištu nijesu jednaki onima koji su i kako su opredijeljeni u gore navedenim analizama, Uprava za zaštitu konkurencije, kod sprovođenja postupka, nije vezana za definicije koje proizlaze iz predloženih analiza, iako Uprava za zaštitu konkurencije na iste daje pozitivno mišljenje;

- stanovište iz predhodnog stava zasniva se na odredbama Zakona o zaštiti konkurencije, kao i drugih pravnih akata, naročito odredbi SPP-a, koji Upravi za zaštitu konkurencije nalažu da, u svakom slučaju (osim u slučajevima kontrole koncentracija po skraćenom postupku), samostalno definiše relevantno tržište, utvrđuje definicije relevantnog tržišta i koncentracije snaga na tržištu, pogotovu imajući u vidu potencijalne razlike između veleprodajnih i maloprodajnih odnosa, razvoj i razlike između *ex ante* regulacije i *ex post* nadzora, a posebno razlika između operatera sa značajnom snagom i dominantnih učesnika na tržištu.

DIREKTOR

Miodrag Vujić